

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

ВАСИЛЬЧУК Ірина Леонідівна

**Податкові надходження місцевих бюджетів України
та шляхи їх збільшення /**
**Tax revenues of local budgets in Ukraine and ways to
increase them**

спеціальність: 072 - Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
освітньо-професійна програма - Фінанси

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФФзм-21
І. Л. Васильчук

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, О. В. Петрушка

Кваліфікаційну роботу допущено до захисту:

" ___ " _____ 2025 р.

Завідувач кафедри
_____ **А. І. Крисоватий**

ТЕРНОПІЛЬ - 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ	7
1.1. Економічна сутність та роль податкових надходжень у формуванні місцевих бюджетів.....	7
1.2. Класифікація та структура податкових надходжень місцевих бюджетів	18
1.3. Нормативно-правове забезпечення.....	22
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ	24
2.1. Аналіз надходжень загальнодержавних податків до місцевих бюджетів України	24
2.2. Моніторинг тенденцій формування доходів місцевих бюджетів від місцевих податків і зборів	39
2.3. Оцінка ефективності наповнення бюджету Тернопільської міської територіальної громади за рахунок податкових надходжень	45
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ЗРОСТАННЯ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ	60
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76

ВСТУП

Актуальність теми обумовлена необхідністю удосконалення механізмів формування податкових надходжень місцевих бюджетів, пошуку резервів їх зростання, підвищення ефективності адміністрування податків, а також адаптації національної практики до кращих світових підходів. Важливість цього питання зумовлена низкою чинників: триваючими реформами бюджетної децентралізації, зміною структури міжбюджетних трансфертів, військовими та економічними викликами, а також посиленням ролі місцевих органів влади у забезпеченні стійкості територій.

Розвиток місцевого самоврядування та формування фінансово спроможних територіальних громад є одними з ключових завдань державної політики України на сучасному етапі. В умовах децентралізації, трансформації бюджетної системи та зростання відповідальності органів місцевої влади за соціально-економічний розвиток територій особливої значущості набуває питання забезпечення стабільних і достатніх джерел доходів місцевих бюджетів. Центральне місце серед них займають податкові надходження, які формують фінансову основу діяльності громад і визначають їхню спроможність забезпечувати якісні публічні послуги, інвестувати в інфраструктуру та реалізовувати локальні програми розвитку.

Питанням формування доходів місцевих бюджетів та їх податкового забезпечення присвячено значну кількість наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених. Значний внесок у розробку теоретичних основ фінансів зробили О. Василик, С. Юрій, Г. Кірейцев, які обґрунтували фундаментальні підходи до розуміння ролі бюджетних ресурсів у соціально-економічних системах. Проблематика місцевих фінансів, їх структури та тенденцій розвитку висвітлена у працях О. Кириленка, Ю. Воробйова, І. Луніної, які досліджували теоретичні концепції та

інституційні зміни у сфері публічних фінансів.

Значну увагу питанню формування доходів територіальних громад приділено у роботах Т. Бондарук, Л. Олійник, О. Тимошенко, які проаналізували вплив децентралізації на фінансову самостійність, механізми накопичення податкових надходжень та проблеми адаптації місцевих бюджетів до нових умов. У працях Р. Бачо, Н. Пойди-Носик, Г. Потокі простежуються перспективні напрями розвитку місцевого оподаткування в Україні та пріоритети реформування податкової системи у контексті європейської інтеграції. Також треба звернути на праці таких науковців як: Петрушка О.В., Криленко О.П., Горин В.П. та інші.

Нормативно-правову основу дослідження формують Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», який визначає організаційні, правові та фінансові засади діяльності територіальних громад, та Бюджетний кодекс України, який регламентує механізми формування, розподілу та використання бюджетних ресурсів, у тому числі податкових надходжень. Їхні норми створюють основу для функціонування децентралізованої бюджетної системи та визначають правила взаємодії між державним і місцевими бюджетами.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та практично проаналізувати механізми формування податкових надходжень місцевих бюджетів України та визначити перспективні шляхи їх збільшення на основі світового досвіду.

Для досягнення поставленої **мети** було виставлено такі основні завдання:

- розкрити теоретичні засади формування податкових надходжень місцевих бюджетів, визначити їх економічну сутність, значення та місце в системі місцевих фінансів;
- проаналізувати класифікацію та структуру податкових надходжень місцевих бюджетів;

- дослідити нормативно-правове забезпечення, що регламентує порядок формування податкових доходів місцевих бюджетів України;
- проаналізувати тенденції надходження загальнодержавних податків до місцевих бюджетів України, оцінити їх динаміку, структуру та роль у фінансовому забезпеченні територій;
- оцінити ефективність формування доходів місцевих бюджетів від місцевих податків і зборів, виявити позитивні та проблемні аспекти на сучасному етапі;
- дослідити практику наповнення бюджету Тернопільської міської територіальної громади за рахунок податкових надходжень, визначити фактори, що впливають на їх обсяги та структуру;
- проаналізувати світовий досвід формування податкових надходжень місцевих бюджетів, виокремити моделі, підходи та інструменти, які можуть бути адаптовані в Україні;
- обґрунтувати перспективні напрями підвищення податкових надходжень місцевих бюджетів України, зокрема з урахуванням міжнародних практик, економічних трансформацій та умов воєнного часу.

Об'єкт дослідження – процес формування податкових надходжень місцевих бюджетів України.

Предмет дослідження – економічні, правові та організаційні механізми забезпечення податкових надходжень місцевих бюджетів та напрями їх зростання.

Методи дослідження включають аналіз і синтез, порівняння, статистичні методи, економіко-математичні підходи, нормативно-правовий аналіз, абстрактно-логічний метод, графічний метод та метод узагальнення.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному поєднанні аналізу національної практики формування податкових надходжень із детальним вивченням міжнародних моделей та можливостей їх адаптації в українських умовах. У роботі сформульовано пропозиції щодо підвищення ефективності оподаткування майна, удосконалення механізмів зарахування ПДФО, впровадження цифрових інструментів адміністрування податків та оптимізації податкової політики громад.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості

використання висновків і рекомендацій органами місцевого самоврядування, фінансовими підрозділами територіальних громад та державними інституціями для удосконалення податкової політики, підвищення бюджетної спроможності та формування збалансованої моделі місцевих фінансів.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ НАДХОДЖЕНЬ РОЗДІЛ ПОДАТКОВИХ БЮДЖЕТІВ ЗАСАДИ МІСЦЕВИХ

1.1. Економічна сутність та роль податкових надходжень у формуванні місцевих бюджетів

У період повномасштабної війни проти України, а також у контексті глибоких структурних змін в економічній, соціальній та інших сферах державного життя, трансформуються й підходи до формування фінансових ресурсів публічної влади на місцях. У будь-якій державі, незалежно від моделі її економічного устрою, наявність власних фінансових інструментів у органів місцевого самоврядування є ключовим індикатором їхньої фінансової спроможності та реальної здатності виконувати покладені на них функції та забезпечувати розвиток території.

У демократичному суспільстві система управління місцевими фінансами не обмежується діяльністю лише органів влади: до цього процесу певною мірою долучаються й інші учасники–суб'єкти господарювання та жителі громади, які ведуть на її території економічну діяльність. Хоча бізнес та населення не мають повноважень безпосередньо ухвалювати рішення щодо формування чи розподілу фінансових ресурсів, вони здатні опосередковано впливати на цей процес через механізми громадської участі: подання колективних і індивідуальних звернень, участь у консультативно-дорадчих органах, робочих групах, ініціювання громадських проєктів тощо.

Для того щоб повноцінно розкрити сутність податкових надходжень до місцевих бюджетів як важливої складової фінансового потенціалу територіальної громади, необхідно насамперед уточнити зміст базових категорій – «місцеве самоврядування» та «фінансові ресурси». Згідно із Законом України «Про місцеве самоврядування», місцеве самоврядування розуміється як гарантоване державою право та реальна здатність

територіальної громади самостійно або через органи та посадових осіб місцевої влади вирішувати питання місцевого значення [1].

Згідно з Бюджетним кодексом України, місцевий бюджет визначається як фінансовий план, що відображає процес формування та використання ресурсів, необхідних для виконання завдань і функцій, покладених на органи державної влади, Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування у межах бюджетного періоду [2]. У цьому ж нормативному акті розкрито інші ключові фінансові категорії, зокрема

«доходи», «видатки» та інші елементи бюджетної системи.

Джерела наповнення місцевих бюджетів узагальнено подано на рис.

1.1 [3].

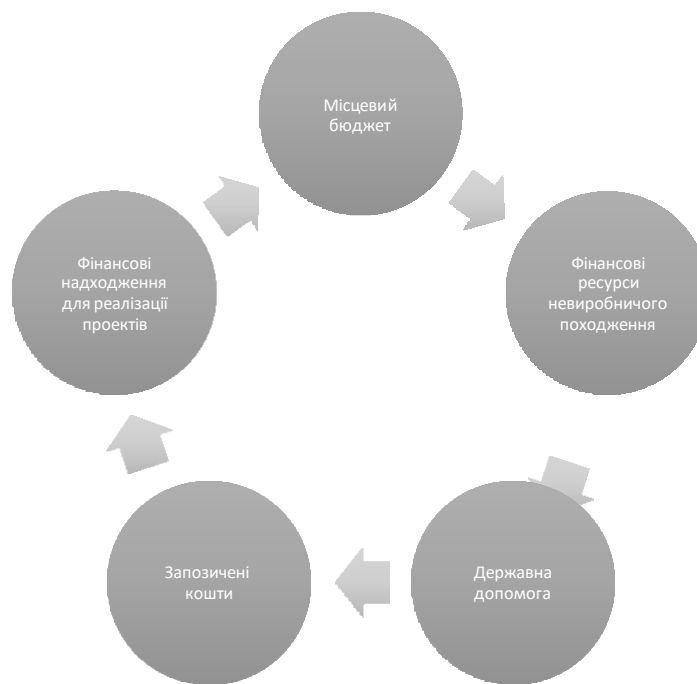

Рис.1.1. Джерела формування місцевих бюджетів

Джерело: складено автором на основі [3]

Підсумовуючи наведені положення, слід підкреслити, що бюджет має власні форми прояву та функціонального вираження. Насамперед він виступає як основний фінансовий документ – план діяльності, звітність і джерело аналітичної інформації, у яких відображається виконання повноважень держави та органів місцевого самоврядування [3].

У матеріальному вимірі бюджет характеризується низкою специфічних ознак. Першою ознакою виступає перерозподіл ресурсів, що підкреслює здатність місцевих бюджетів спрямовувати фінансові потоки між різними секторами місцевої економіки й соціальної сфери. Це дає змогу органам самоврядування ефективно фінансувати освітні, медичні, інфраструктурні та інші програми, орієнтовані на потреби громади.

Наступна ознака – юридичний статус, який вказує, що місцевий бюджет затверджується як нормативно-правовий акт та має обов’язкову силу на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Він є складовою системи фінансового законодавства та визначає рамки відповідальності місцевої влади у сфері управління коштами.

Третьою важливою характеристикою є наявність резервних фондів, які забезпечують фінансову стійкість громади, дозволяють швидко реагувати на надзвичайні ситуації, непередбачені витрати або економічні ризики. Резерви зміцнюють бюджетну дисципліну та підвищують гнучкість у плануванні видатків.

Остання ознака – дефіцит або профіцит, що відображає співвідношення доходів і видатків місцевого бюджету. Наявність дефіциту потребує пошуку додаткових джерел фінансування, оптимізації витрат або перерозподілу коштів, тоді як профіцит створює можливості для інвестицій у розвиток території, модернізацію інфраструктури та формування фінансових резервів.

У сукупності ці ознаки демонструють, що місцевий бюджет є не лише інструментом фінансування комунальних потреб, а й самостійним правовим, економічним і управлінським механізмом, який забезпечує стабільність та розвиток територіальних громад.

Крім того, обсяг державного бюджету формується під впливом низки ключових чинників, які згруповані за основними економічними та управлінськими аспектами.

Першою ознакою є величина бюджетного дефіциту, що характеризує конкретний розмір нестачі фінансових ресурсів у бюджеті. Ця величина прямо

залежить від фінансових можливостей держави, рівня витрат та ефективності економічного управління, а тому виступає ключовим індикатором бюджетної стабільності.

Другою важливою ознакою виступає ефективність бюджетного процесу, яка відображає якість розподілу ресурсів і раціональність прийнятих фінансових рішень. Цей компонент показує, наскільки злагоджено працюють етапи планування, виконання та контролю бюджету, і чи досягаються поставлені цілі за допомогою наявних коштів.

Наступним елементом є бюджетний дефіцит як результат економічних факторів, що підкреслює, що дефіцит – це не лише арифметична різниця між доходами і видатками, а комплексний фінансовий показник, який формується під впливом макроекономічної ситуації, інфляції, зайнятості, темпів виробництва та інших чинників.

Четверта ознака – ефективність системи оподаткування, що визначає здатність держави формувати доходи бюджету. Це включає рівень податкової дисципліни, ширину податкової бази, механізми адміністрування податків і загальну спроможність податкової системи забезпечувати стабільні надходження.

Останнім блоком є вид системи господарювання, який вказує на економічну структуру держави, що безпосередньо впливає на формування доходів. Тип господарської моделі – ринкова, змішана чи централізована – визначає рівень підприємницької активності, обсяги виробництва та потенціал для наповнення бюджету.

Наведені ознаки розкривають комплексне бачення бюджету як економічного інструменту, що формується під впливом внутрішніх процесів, податкової спроможності, управлінських рішень та загального стану економіки.

Структуру місцевого бюджету показано на рис. 1.2 [11].

Рис.1.2. Структура місцевого бюджету

Джерело: складено автором на основі [3]

На рисунку 1.2 відображено структуру місцевого бюджету, поділену на два основні блоки – доходи та видатки, а також дві складові частини бюджету – загальний фонд і спеціальний фонд. Інфографіка наочно демонструє, які джерела формують бюджет громади та на які напрями спрямовуються кошти.

У частині доходів показано, що основою наповнення місцевого бюджету є податкові надходження, які формуються від місцевих і частково загальнодержавних податків. Важливим джерелом виступають також гранти, що надходять від міжнародних фінансових організацій, донорів або державних програм підтримки. Сукупність цих надходжень забезпечує фінансову базу територіальної громади та створює умови для виконання її повноважень.

У частині видатків акцент зроблено на ключових напрямках фінансування, серед яких пріоритетними є освітня сфера та інфраструктурні проекти. Це відповідає характеру місцевих бюджетів, оскільки саме громади забезпечують утримання шкіл, дитячих садків, доріг, комунальних мереж та інших об'єктів соціальної інфраструктури. Загалом видатки відображають

потреби мешканців та стратегічні цілі розвитку території.

Спеціальний фонд охоплює доходи та видатки, що мають цільове призначення. Це можуть бути кошти інвестпроектів, екологічні надходження, субвенції на інфраструктуру, ремонтні роботи або інші програми, які використовуються виключно за визначеним напрямом. Така структура забезпечує збалансований розвиток громади, прозорість фінансових процесів і можливість ефективного планування місцевої політики.

Адміністрування місцевих податків органи місцевого самоврядування теж не здійснюють у повному обсязі – їхня роль переважно зводиться до сприяння контролюючим органам, участі в моніторингу податкової бази та проведенні інформаційно-роз'яснювальної роботи серед мешканців [5].

Поняття фінансових ресурсів є одним із центральних у фінансовій науці, тому в економічній літературі воно трактується з різних позицій – залежно від джерел їхнього формування, механізмів акумулювання чи напрямів використання. Одним із найпоширеніших підходів є трактування фінансових ресурсів як «грошових накопичень і доходів, сформованих у процесі розподілу та перерозподілу ВВП та сконцентрованих у спеціальних фондах для забезпечення безперервності розширеного відтворення й задоволення суспільних потреб» [6]. Схожу інтерпретацію подає Л. Олійник, яка визначає фінансові ресурси як «грошові фонди, що виникають у результаті розподілу та перерозподілу ВВП і спрямовуються на економічний і соціальний розвиток» [7]. У навчальному посібнику

«Фінанси» під редакцією С. Юрія фінансові ресурси описують як «фонди грошових коштів, сформовані в процесі розподілу й використання ВВП протягом певного часу» [8, с. 27].

Усі наведені підходи підкреслюють дві спільні ознаки фінансових ресурсів:

1. їхню фондову природу,
2. зв'язок із процесами розподілу та перерозподілу валового

внутрішнього продукту.

Разом із тим ці дефініції мають суттєвий недолік – у них не визначено суб'єкта, що формує та розпоряджається цими ресурсами. Цю прогалину намагається усунути Т. Гуйда, який трактує фінансові ресурси як «доходи, відрахування і надходження, що перебувають у розпорядженні держави, підприємств і організацій та використовуються для задоволення суспільних потреб, розширення виробництва і підвищення добробуту населення» [9, с. 13].

Однак запропоноване Гуйдою визначення створює нові методологічні суперечності. З позиції фінансової практики доходи є лише частиною загальних надходжень суб'єкта господарювання, а відрахування, навпаки, виступають різновидом витрат і тому не можуть бути зараховані до фінансових ресурсів. Крім того, як доходи, так і надходження не включають у себе нагромадження – важливу складову фінансових можливостей будь-якого економічного суб'єкта. Тому більш логічним є розуміння фінансових ресурсів як сукупності надходжень і нагромаджень суб'єкта економіки [9].

Особливої уваги потребує характеристика фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, адже вони формуються за іншими принципами, ніж ресурси підприємств чи центральних органів влади.

Фінансові ресурси місцевого самоврядування є частиною системи публічних фінансів і мають винятково фондову форму. Вони концентруються у місцевих бюджетах, оскільки відповідно до принципу єдності каси всі надходження органів місцевого самоврядування повинні зараховуватися саме до бюджету. Створення ж позабюджетних фондів для місцевої влади законодавчо заборонене, тому фінансові ресурси місцевого самоврядування повністю ототожнюються з бюджетними надходженнями.

У науковому середовищі досі немає єдиної позиції щодо того, які саме елементи слід відносити до фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування. Один із традиційних підходів ґрунтується на твердженні, що їхню структуру формують місцеві бюджети, ресурси фінансово-кредитної сфери та фінансові можливості комунальних підприємств [10]. О.

Кириленко висловлює дещо ширше бачення, включаючи до складу фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування доходи місцевих бюджетів, кошти цільових фондів, благодійні надходження, спонсорські внески, фінансові ресурси підприємств комунальної власності та інші джерела [11].

Втім, останніми роками такі уявлення піддаються переосмисленню. Згідно з позицією І. Луїної та Т. Боднарук, у межах публічних фінансів доцільно враховувати лише ті ресурси, що спрямовані на реалізацію суспільного інтересу та забезпечення виконання функцій органів державної та місцевої влади [12]. Відповідно, доходи комунальних підприємств, які діють на принципах господарського розрахунку й отримують прибуток від підприємницької діяльності, не можуть вважатися частиною публічних фінансів.

Натомість усі благодійні та спонсорські надходження, що спрямовуються на користь органів місцевого самоврядування, мають відповідно до принципу єдності каси включатися до доходів місцевих бюджетів. Так само бюджетне законодавство вимагає відображення кредитних ресурсів, залучених місцевими органами влади, саме у складі бюджетних надходжень. Отже, фінансові ресурси місцевого самоврядування фактично представлені сукупними доходами місцевих бюджетів.

У фінансово-економічній літературі такі ресурси часто класифікують за різними ознаками, наголошуючи на багатоканальності їхнього формування. Найпоширенішим критерієм є форма власності на ресурси, що дозволяє розрізнити власні та регульовані (передані) фінансові ресурси [11]. До власних зараховуються ті надходження, які утворюються на території громади в результаті місцевої економічної активності та закріплені за відповідним бюджетом. Регульовані ресурси, навпаки, формуються в інших громадах, але надходять до бюджету-реципієнта через систему міжбюджетних трансфертів.

Попри логічність такого підходу, він має і низку слабких місць. По-перше, через особливості податкової системи України значна частина ресурсів, вироблених місцевою економікою, надходить не до місцевого, а до державного бюджету. У такому випадку складно передбачити, чи будуть ці кошти використані для фінансування загальнодержавних потреб, чи вони повернуться територіальним

громадам у формі вирівнювання. По-друге, О. Тимошенко наголошує, що до власних ресурсів громади неможливо віднести кошти, залучені у формі кредитів, випуску місцевих облігацій або інших цільових надходжень, оскільки вони не є результатом місцевого економічного потенціалу [13, с. 73].

Податковий метод формування фінансових ресурсів ґрунтується на функціонуванні системи оподаткування, результатом чого є надходження податків до бюджетів різних рівнів. Податки виступають базовим інструментом державного впливу на економіку і насамперед виконують фіскальну функцію – забезпечують органи публічної влади необхідними бюджетними ресурсами. Разом із тим податкові платежі мають і регулювальний потенціал: держава може, змінюючи ставки, пільги або інші елементи податків, стимулювати або стримувати економічну активність у певних секторах, впливати на структуру виробництва та перерозподіл ресурсів між економічними суб'єктами.

Обсяг та структура фінансових ресурсів місцевого самоврядування, що формуються за рахунок оподаткування, залежать від низки чинників – насамперед від рівня розвитку місцевої економіки та особливостей національної податкової системи. В Україні значна частина податків малого й середнього бізнесу, а також більш ніж половина надходжень від оподаткування доходів найманих працівників спрямовується саме до місцевих бюджетів. Важливу роль також відіграє механізм розподілу податкових надходжень між бюджетами різних рівнів. Уряд може, змінюючи ці пропорції, посилювати фінансову автономію місцевого самоврядування або, навпаки, централізувати ресурси на рівні державного бюджету [14].

Податкові надходження, які становлять основу фінансового потенціалу місцевих громад, формуються за рахунок оподаткування різних об'єктів: доходів населення, прибутку підприємств, житлової та комерційної нерухомості, природних ресурсів, а також операцій зі споживання товарів і послуг. Розподіл цих надходжень між бюджетами різних рівнів є багатопараметричним процесом, що враховує характер об'єкта оподаткування, компетенцію органів влади щодо встановлення елементів податку та особливості податкової бази.

На основі цих критеріїв податкові надходження до місцевих бюджетів

поділяють на окремі групи. Перша з них – податки на доходи, прибуток та приріст ринкової вартості. До неї належать податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), військовий збір і податок на прибуток підприємств. Однак ці надходження потрапляють до місцевих бюджетів лише в обсязі, визначеному бюджетним законодавством, оскільки такі податки відіграють ключову роль у системі бюджетного регулювання [15].

Органи місцевого самоврядування не мають повноважень змінювати ставки або інші елементи цих податків, вони лише отримують частку сплачених надходжень. Згідно з чинними нормами, до бюджетів територіальних громад зараховується 60% ПДФО та військового збору (для Києва – 40%). Додатково 15% цих надходжень отримують обласні бюджети, а решта спрямовується до державного бюджету.

Податок на прибуток підприємств розподіляється інакше:

- 100% податку, сплаченого комунальними підприємствами, надходить до бюджетів відповідних громад;
- податок, сплачений підприємствами, заснованими обласними радами, зараховується до обласних бюджетів;
- податок на прибуток інших підприємств розподіляється між державним та обласними бюджетами у пропорції 90 : 10 [16].

Рентні платежі охоплюють кілька різновидів плати за користування природними ресурсами – надрами, лісами, водними об'єктами та іншими природними багатствами. Хоча ці надходження не становлять вагомій частки у структурі доходів місцевих бюджетів, передача органам місцевого самоврядування частини рентної плати має важливе стимулююче значення. Оскільки природні ресурси є власністю територіальних громад, повне вилучення рентних надходжень до державного бюджету було б несправедливим. Саме тому рентні платежі розподіляються між державним, обласним та місцевими бюджетами, відіграючи роль інструменту міжбюджетного вирівнювання. Водночас рентна плата за користування ресурсами місцевого значення повністю зараховується до бюджетів територіальних громад [17].

Друга важлива група – внутрішні податки на товари та послуги, які

охоплюють окремі види акцизного податку: з роздрібного продажу підакцизної продукції та з виробленого й імпортованого пального. Якщо частина акцизу, що стосується реалізації алкоголю та тютюнових виробів, повністю надходить до бюджетів громад, то податок на пальне розподіляється складніше. Територіальні громади отримують 13,44% загальної суми акцизного податку на пальне, сплаченого в Україні, але розмір надходжень кожної конкретної громади залежить від частки місцевого ринку пального в загальнонаціональному обсязі реалізації. Це створює фінансові стимули для громад розвивати дорожню інфраструктуру та збільшувати обсяги продажу пального на своїй території.

Наступна група – місцеві податки та збори, які протягом останніх років стали одним із ключових джерел наповнення місцевих бюджетів. До них належать: податок на майно (податок на нерухомість, земельний податок і орендна плата за землю, транспортний податок), єдиний податок, туристичний збір, а також збір за місця для паркування транспортних засобів. Спільною рисою цих платежів є те, що органи місцевого самоврядування мають право самостійно визначати їх елементи – ставки, порядок надання пільг, базу оподаткування тощо. Доходність цих податків прямо залежить від стану місцевої економіки (єдиний податок), рівня добробуту населення (наявність у власності нерухомого чи рухомого майна), рівня розвитку транспортної та туристичної інфраструктури. Окрім того, ці податки відзначаються простішими механізмами адміністрування завдяки чітко визначеним об'єктам і базі оподаткування [18].

Окремо виділяють групу «інших податків та зборів». Її існування є радше технічним, оскільки до цієї категорії відносять надходження, які не можуть бути об'єднані з іншими групами. Їхній склад змінюється з часом.

Нині до цієї групи належить частина екологічного податку (25% – бюджетам громад, 30% – обласним бюджетам, тоді як за викиди CO₂ та за утворення радіоактивних відходів надходження до місцевих бюджетів не передбачені), а також збір за забруднення довкілля. При цьому, якщо екологічний податок все-таки має певне фіскальне значення для місцевих бюджетів, то надходження від збору за забруднення є мінімальними та практично не впливають на загальні параметри бюджетних ресурсів [19].

Отже, економічна сутність податкових надходжень полягає в тому, що вони виступають основним інструментом формування фінансової бази держави та органів місцевого самоврядування. Податкові надходження відображають обов'язковий, безповоротний і безвідплатний характер вилучення частини доходів економічних суб'єктів на користь публічної влади з метою забезпечення суспільних потреб.

1.2. Класифікація та структура надходжень місцевих бюджетів податкових

У структурі доходів місцевих бюджетів використовується кілька підходів до їх класифікації. Згідно з бюджетною класифікацією, доходи місцевих бюджетів поділяються на чотири основні групи [2]:

1. Класифікація доходів бюджету включає в себе наступне:

- податкові надходження, до яких належать загальнодержавні та місцеві податки і збори;
- неподаткові надходження, що охоплюють доходи від використання комунального майна та підприємницької діяльності, адміністративні збори й платежі, виручку від окремих видів некомерційної діяльності, а також інші види неподаткових платежів;
- доходи від операцій з капіталом, тобто надходження від продажу майна, товарів або земельних ділянок;
- трансферти – кошти, які надходять на безповоротній основі від органів державної чи місцевої влади, від інших держав або міжнародних організацій.

Усі можливі доходи, видатки, фінансування бюджету та борг узагальнюються в єдиній бюджетній класифікації – систематизованій структурі, що відповідає українському законодавству та міжнародним стандартам. Це забезпечує цілісність та порівнянність бюджетних показників [2].

Бюджетна класифікація затверджується Міністром фінансів України, про що обов'язково інформується Верховна Рада. Така процедура гарантує узгодженість бюджетних категорій та логічний зв'язок між економічною і функціональною

природою видатків. Усі подальші зміни до класифікації також вносяться Міністром фінансів [2].

Структура бюджетної класифікації, до податкових надходжень включаються такі групи:

а) податки на доходи і прибуток, а також податки на приріст ринкової вартості (податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств);

б) податки на майно, серед яких – збір за першу реєстрацію транспортного засобу;

в) плата за спеціальне використання природних ресурсів, зокрема: збір за використання лісових ресурсів; плата за надра; плата за спеціальне використання води; плата за землю; інші платежі за користування природними ресурсами;

г) внутрішні податки на товари та послуги, зокрема: податок на додану вартість; акцизний податок із вітчизняних підакцизних товарів; акцизний податок з імпортованих підакцизних товарів; податки на окремі категорії послуг;

г) податки на міжнародну торгівлю, до яких належать ввізне та вивізне мито та інші аналогічні надходження;

д) місцеві податки і збори (податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; збір за паркування; єдиний податок тощо) [2].

Відповідно до Бюджетного кодексу України, доходи місцевих бюджетів поділяються ще на дві додаткові групи: доходи, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів (кошик 1); доходи, що не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів (кошик 2) [2].

Поділ на два «кошки» запроваджено для того, щоб чітко відмежувати доходи, які призначені для фінансування делегованих державою повноважень, від тих, що покликані забезпечити реалізацію власних повноважень органів місцевого самоврядування. На це ж прямо вказує ст. 63 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [1].

Таким чином, Бюджетний кодекс встановлює, що доходи «першого кошика» використовуються для покриття делегованих функцій держави, тоді як

доходи «другого кошика» формують фінансову базу власних повноважень громад [2].

У межах бюджетного регулювання місцеві бюджети наповнюються за рахунок власних доходів, закріплених доходів та міжбюджетних трансфертів. Такий підхід має стимулюючий характер, оскільки мотивує територіальні громади збільшувати власні надходження, підтримувати розвиток малого та середнього бізнесу, підвищувати інвестиційну привабливість і розширювати економічний потенціал території.

Власні доходи місцевих бюджетів не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, що формує зацікавленість громад у розвитку своїх джерел фінансування. Натомість закріплені доходи є основою для оцінки податкової спроможності території та мають прямий вплив на визначення розмірів трансфертів з державного бюджету.

Бюджетний кодекс України також передбачає вичерпний перелік закріплених доходів, які мають забезпечувати фінансування делегованих державою соціально-економічних і культурних програм регіонального рівня [2].

Перелік місцевих податків, що діє в Україні, узгоджується з міжнародними підходами та демонструє логічний зв'язок між тим, де саме сплачується податок, і тим, на якому рівні платник отримує відповідні публічні послуги. Коли мешканці громади усвідомлюють, що їхні податкові платежі залишаються в місцевому бюджеті та спрямовуються на потреби громади, вони значно активніше цікавляться рішеннями місцевої влади у сфері видатків і здійснюють контроль за їх ефективністю.

Відповідно до положень Бюджетного кодексу України, кожний місцевий бюджет поділяється на загальний і спеціальний фонди. Обидва фонди мають власну дохідну та видаткову частини [2]. Загальний фонд акумулює універсальні доходи й забезпечує фінансування видатків, які не мають прямого цільового призначення, тобто не прив'язані до конкретного джерела надходжень. Саме з цього фонду покриваються витрати, пов'язані з виконанням власних повноважень органів місцевого самоврядування, причому використовуються доходи, що не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів (власні доходи

громади).

Спеціальний фонд місцевого бюджету, на відміну від загального, формується з надходжень, які мають чітке цільове призначення. Кошти цього фонду використовуються виключно на визначені законом чи рішенням ради програми та заходи, а видатки тут обмежені рамками конкретних джерел фінансування [20].

Отже, бюджетна класифікація виступає фундаментальним інструментом упорядкування доходів, видатків, фінансування та боргових зобов'язань, забезпечуючи прозорість формування місцевих бюджетів і їх відповідність національним та міжнародним стандартам. Вона дозволяє органам влади ефективно планувати та контролювати використання фінансових ресурсів, а також забезпечує чіткий розподіл повноважень і можливість здійснювати об'єктивний аналіз бюджетних процесів.

1.3. Нормативно-правове забезпечення формування податкових надходжень місцевих бюджетів України

Формування податкових надходжень до місцевих бюджетів є ключовим фактором для забезпечення життєдіяльності територіальних громад, тому і регулюється багаторівневою системою нормативно-правових актів, що у свою чергу забезпечує законність стягнення податків та автономію місцевого самоврядування у сфері фінансів.

Найголовнішим документом у цій системі є Конституція України. Вона встановлює загальні засади для формування бюджетної системи, право місцевого самоврядування на власні фінансові ресурси та визначає оподаткування законним.

Безпосереднім та головним регулятором у сфері податкових надходжень місцевих бюджетів є Бюджетний кодекс України. Він виконує функцію «фінансової конституції» держави, тобто чітко визначає перелік податків, які повністю або частково зараховуються до місцевих бюджетів, наприклад, податок на доходи фізичних осіб, який є найбільшим джерелом надходжень; загальну структуру надходжень, включаючи власні та закріплені доходи; повноваження

органів місцевого самоврядування щодо формування та виконання місцевих бюджетів.

У деталізації податкових надходжень відіграє Податковий кодекс України. Він визначає повний перелік загальнодержавних та місцевих податків та зборів, механізми їх нарахування, ставки, об'єкти оподаткування та порядок адміністрування. Податковий кодекс України є основою для власних надходжень громад, оскільки регулює місцеві податки та збори (плату за землю, податок на нерухоме майно, транспортний податок, єдиний податок). Цей нормативно-правовий документ надає органам місцевого самоврядування самостійно встановлювати ставки та пільги у межах, які визначені Кодексом.

Регуляторну функцію і виконують такі документи як Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» та Постанови Кабінету Міністрів України та накази Міністерства фінансів України. Вони визначають фінансові основи та повноваження органів місцевого самоврядування, деталізують процедури адміністрування, порядок розподілу деяких податкових платежів тощо.

Нормативно-правове забезпечення формування податкових надходжень до місцевих бюджетів є складною системою. Конституція України та Бюджетний кодекс формують загальний фінансово-правовий каркас, Податковий кодекс України деталізує податкову базу, рішення місцевих рад забезпечують гнучкість і адаптацію оподаткування до потреб та економічного потенціалу громади. Ефективність системи оподаткування залежить повною мірою від її стабільності, узгодженості на всіх її рівнях.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз надходжень загальнодержавних податків до місцевих бюджетів України

Державний бюджет є головним фінансовим планом країни, що забезпечує концентрацію необхідних грошових ресурсів для виконання державою її суспільних функцій. З огляду на постійне зростання потреб держави та населення, зростає й необхідність у своєчасному, стабільному та достатньому надходженні бюджетних доходів. В основі формування дохідної частини бюджету лежать податкові надходження, які традиційно становлять близько 80% усіх доходів, за винятком 2022 року — періоду початку повномасштабної російсько-української війни.

Податкові надходження державного бюджету включають загальнодержавні податки і збори, порядок справляння яких визначений Податковим кодексом України та іншими нормативно-правовими актами у сфері оподаткування. Економічна сутність податків проявляється як через їх матеріальний зміст, так і через суспільне призначення. З матеріального боку податки є обов'язковими платежами, що надходять у розпорядження держави для виконання її функцій. Суспільне ж призначення податків виявляється через перерозподіл частини доходів платників на користь усього суспільства шляхом бюджетного механізму.

Повний економічний зміст податків розкривається у виконанні ними двох основних функцій: фіскальної та розподільно-регулюючої. Фіскальна функція полягає у забезпеченні надходжень до бюджету шляхом організованої системи нарахування та сплати податків. Розподільно-регулююча функція забезпечує перерозподіл фінансових ресурсів між регіонами та територіальними громадами з метою гарантування кожному громадянину доступу до суспільних благ і послуг.

Аналіз динаміки податкових надходжень до державного бюджету України у 2019–2021 роках засвідчує їх зростання з 799,8 млрд грн до 1107,1 млрд грн, що становить приріст на 307,3 млрд грн. Проте у 2022 році через

масштабні військові дії, зупинку значної частини бізнесу та масову зовнішню міграцію обсяги податкових надходжень скоротилися до 949,7 млрд грн, або до 53,1% усіх доходів бюджету.

Основу податкових надходжень становлять чотири ключові податки (рис. 2.1.): податок на додану вартість, акцизний податок, податок та збір на доходи фізичних осіб, а також податок на прибуток підприємств. Саме ці податки формують понад 90% усіх податкових надходжень державного бюджету (за даними 2022 року). Найбільшу частку серед них займає ПДВ, обсяги якого у 2019–2022 роках коливаються в межах 400,6–536,4 млрд грн, а частка у структурі податкових надходжень становить від 47,1% до 66,3% [76].

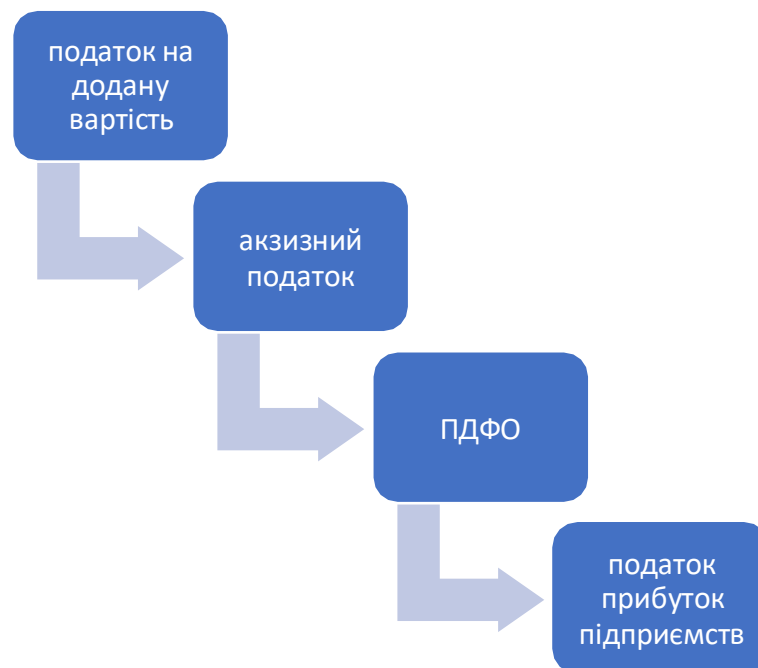

Рис. 2.1. Ключові податки місцевих бюджетів

Джерело: складено автором на основі [13]

Протягом 2024 року бюджетна система України працювала в умовах глибокого та стійкого дефіциту державного бюджету, тоді як місцеві бюджети загалом демонстрували фінансову рівновагу. Аналіз помісячної динаміки доходів і видатків свідчить про істотний дисбаланс на державному рівні: у більшості місяців обсяг видатків значно перевищував доходи. За підсумками року дефіцит державного бюджету перевищив 1,36 трлн грн – показник, що свідчить про критичне навантаження на фінансову систему

країни.

Найскладніша ситуація спостерігалась у жовтні та грудні, коли щомісячне від'ємне сальдо перевищувало 190 млрд грн. Грудень став рекордним – дефіцит сягнув 235,5 млрд грн. Така динаміка пояснюється завершенням дії оборонних контрактів, піковими соціальними виплатами, активним освоєнням бюджетних призначень наприкінці року та традиційним «закриттям» фінансових операцій у грудні. Єдиним місяцем із позитивним сальдо став серпень (+81,4 млрд грн), що пояснюється отриманням значного обсягу міжнародної фінансової допомоги, яка тимчасово покращила бюджетний баланс. Протягом решти місяців від'ємне сальдо зберігалось, причому найбільша напруга спостерігалась у другому кварталі, що може бути пов'язано з піковими оборонними видатками, соціальними зобов'язаннями та обслуговуванням державного боргу.

На відміну від державного бюджету, місцеві бюджети у 2024 році демонстрували контрольовану та рівномірну динаміку доходів і видатків. За результатами року їхній загальний баланс виявився навіть позитивним – профіцит становив 7,7 млрд грн. Лише наприкінці року, у грудні, видатки громад суттєво зросли – до близько 100 млрд грн, що майже вдвічі перевищує середньомісячний показник. Така поведінка є типовою та зумовлена завершенням бюджетного циклу: здійсненням розрахунків за виконані роботи, активним використанням залишків і надходженням державних трансфертів.

Попри відносну стабільність, місцеві бюджети не стали драйвером економічного розвитку, оскільки їхній вплив на формування доходів залишається обмеженим, а рівень залежності від міжбюджетних трансфертів – високим.

Загалом ситуація вказує на два ключові моменти: держава функціонує у режимі затрат, компенсуючи дефіцит зовнішньою допомогою та борговими ресурсами, тоді як місцеві бюджети утримують фінансову стійкість, але не мають достатніх інструментів для розширення інвестицій чи розвитку економіки громад. Це підсилює актуальність модернізації системи бюджетного планування та необхідність розширення фінансової автономії місцевого самоврядування, зокрема шляхом зміцнення власної дохідної бази та підвищення ефективності управління ресурсами.

Аналіз доходів загального фонду державного та місцевих бюджетів без урахування трансфертів за 2018–2024 роки демонструє суттєву різницю в їх динаміці, темпах приросту та спроможності реагувати на зовнішні виклики. Особливо контрастною є ситуація у 2024 році, коли державний бюджет показав безпрецедентне зростання власних надходжень – на 41,1% порівняно з 2023 роком (з 1 221,4 млрд грн до 1 723,3 млрд грн). Такий стрибок був зумовлений кількома ключовими рішеннями та процесами.

Передусім, у 2024 році центральному бюджету було передано надходження від податку на доходи фізичних осіб, що сплачують військовослужбовці. Раніше цей ресурс поповнював місцеві бюджети, тому його централізація суттєво посилила державні фінанси, але водночас «просадила» дохідну частину багатьох громад, насамперед тилкових. Додатковий фіскальний приріст забезпечили і податкові надходження від прибутку підприємств – завдяки зростанню активності оборонно-промислового сектору, збільшенню обсягів виробництва, ремонту, логістики та постачання товарів, що використовуються армією та обороною. Важливим фактором також стало підвищення податку на прибуток банків: у 2024 році банківський сектор мав високі фінансові результати через дію облікової ставки, валютні операції, а також значний обсяг операцій з ОВДП [34].

Показники місцевих бюджетів на цьому тлі виглядають значно скромнішими. Зростання їхніх доходів загального фонду без трансфертів становило лише 2,1% (з 441,9 млрд грн до 451,1 млрд грн), що фактично свідчить про відсутність реального приросту. Громади втратили вагомий джерело ПДФО – податок із зарплат військових – без адекватної компенсації. Крім того, місцеві бюджетоформуючі доходи є надзвичайно чутливими до воєнних ризиків: підприємства зупиняють діяльність або скорочують масштаби роботи, населення мігрує, а надходження від єдиного податку та орендної плати зменшуються або надаються з відстрочками.

У результаті держава змогла додатково акумулювати понад 500 млрд грн, тоді як місцеві бюджети збільшили свої ресурси лише на приблизно 9 млрд грн. Така модель, заснована на посиленій централізації ресурсів, може бути

прийнятною лише як тимчасове рішення. У перспективі необхідно повертатися до принципів збалансованості та фіскальної самостійності, адже громади без належної доходної бази не зможуть забезпечувати навіть необхідний мінімум послуг – не говорячи про розвиток чи відновлення.

Різке розходження у динаміці доходів державного та місцевих бюджетів є прямим наслідком війни. Уряд узяв на себе основний фінансовий тягар оборони: забезпечення Збройних Сил України, виробництва озброєння, підтримки ветеранів та постраждалих. Логічно, що в цих умовах основні ресурси концентруються на центральному рівні. Однак така модель містить значні ризики – насамперед це поступова втрата фінансової спроможності органів місцевого самоврядування.

Отже, після завершення війни Україна потребуватиме оновленої системи міжбюджетних відносин, у якій громадам повернуть реальні інструменти впливу на формування доходів, а бюджетна децентралізація отримає новий зміст. Лише за таких умов місцевий рівень зможе відігравати роль повноцінного суб'єкта відновлення, розвитку та зміцнення соціальної стійкості.

Дані щодо частки місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України без урахування трансфертів свідчать про істотне згорання фінансової самостійності місцевого рівня. Якщо у 2017–2022 роках ця частка залишалася відносно стабільною та коливалася на рівні 22–24%, то вже з 2023 року спостерігається різкий спад: до 17,8% у 2023 році та до 15,7% у 2024 році. Така динаміка фактично означає різке зменшення внеску місцевих бюджетів у загальнонаціональні фінанси.

Першопричиною такої зміни є перехід держави на модель глибоко централізованого фінансового управління, де ключовим пріоритетом стала оборона. У 2023–2024 роках лєвова частка бюджетної політики була спрямована на забезпечення Збройних Сил України, виконання оборонних замовлень, підтримку ветеранів та фінансування заходів національної безпеки.

Оскільки реалізація цих завдань можлива виключно через державний бюджет, саме його частка у загальних доходах різко зросла [34].

Важливим фактором стало також вилучення з місцевих бюджетів ПДФО, що сплачують військовослужбовці. Починаючи з жовтня 2023 року, ці

надходження повністю централізуються у державному бюджеті. Це рішення, продиктоване воєнними умовами, позбавило громади одного з найдинамічніших і найстабільніших джерел доходів.

У 2024 році негативний ефект посилюється через погіршення соціально-економічної спроможності громад. Місцеві бюджети зіштовхнулися зі зменшенням податкової бази через втрату територій, руйнування інфраструктури, переїзди населення та скорочення економічної активності. Натомість державний бюджет отримав додаткові доходи за рахунок високих прибутків секторів, адаптованих до воєнної економіки: оборонної промисловості, банківських установ, транспортно-логістичних компаній. Також інфляційний фактор став причиною зростання номінальних доходів держбюджету, але не компенсував громадам збільшення вартості утримання інфраструктури та соціальних послуг.

Скорочення частки місцевих бюджетів до 15,7% – це сигнал системного дисбалансу в міжбюджетних відносинах. Такий показник свідчить, що баланс багаторівневого врядування зміщується в бік надмірної централізації, а здобутки децентралізації, які формувалися роками, опиняються під загрозою через об'єктивні виклики воєнного часу. Якщо таке співвідношення доходів збережеться надовго, це може призвести до ослаблення фінансової спроможності громад, погіршення якості базових послуг, відкладення проєктів розвитку та зниження довіри до місцевої влади [34].

У цих умовах особливо актуальним стає формування стратегії повернення до фіскальної збалансованості. Після завершення війни необхідно буде переглянути міжбюджетні правила, посилити власну дохідну базу громад та узгодити ресурсне забезпечення з обсягом делегованих повноважень. Саме це дозволить забезпечити фінансову стійкість місцевого самоврядування та відновити логіку реформи децентралізації[34].

Структура доходів державного та місцевих бюджетів у 2024 році демонструє суттєве переорієнтування фінансової системи України на потреби воєнного часу. Найпотужнішим джерелом надходжень стали власні кошти державних установ – 724,4 млрд грн, що становить майже чверть доходів державного бюджету. До цієї категорії входять, зокрема, надходження військових

частин і кошти за виконання контрактів у межах державних програм, таких як проекти Укравтодору. Це показує, наскільки масштабно національна економіка мобілізована через державний сектор, насамперед в оборонному напрямі [34].

Друге місце за обсягом надходжень займає податок на доходи фізичних осіб (ПДФО): 326,1 млрд грн отримав державний бюджет і 257,5 млрд грн – місцеві бюджети. Такий розподіл питомих часток пояснюється зміною правил зарахування ПДФО з військовослужбовців – цей податок тепер повністю надходить до державного бюджету. Це вплинуло на традиційну модель фінансування територіальних громад, які раніше значною мірою спиралися на цей дохід [34].

Вагомий внесок у наповнення бюджету забезпечили також податок на додану вартість із товарів імпортного походження (466,1 млрд грн), міжнародна допомога у формі грантів (333,4 млрд грн) та податок на прибуток підприємств (271,1 млрд грн). Це свідчить, що ключову роль у фінансовій системі відіграють як зовнішні партнери, так і корпоративний сектор, зокрема банки, оборонні компанії та підприємства, які працюють у сферах логістики та технічного забезпечення. Внутрішній ринок також продемонстрував певну стійкість: надходження ПДВ з українських товарів становили 268,3 млрд грн.

У структурі доходів місцевих бюджетів зберігається суттєва залежність від міжбюджетних трансфертів. У 2024 році громади отримали 134,8 млрд грн субвенцій та 53,1 млрд грн дотацій – разом майже чверть їхніх сукупних ресурсів. Це підкреслює обмеженість їхньої фінансової бази та зростання ролі держави у забезпеченні місцевих потреб [34].

Серед власних надходжень громад найбільшими є:

- єдиний податок (69,1 млрд грн);
- фінансовий результат діяльності комунальних підприємств (71,1 млрд грн);
- рентні платежі за користування надрами загальнодержавного значення (47,7 млрд грн);
- податок на майно (50,2 млрд грн);
- адміністративні збори та послуги (4,4 млрд грн).

Хоча ці джерела і наповнюють місцеві бюджети, вони не можуть забезпечити належний рівень фінансової самостійності без підтримки з боку держави.

У загальній структурі надходжень також присутні низка менш вагомих, але необхідних джерел – військовий збір, екологічні платежі, роздрібний акциз тощо. Особливо показовим є обсяг міжнародної допомоги, що надійшов до місцевих бюджетів: лише 0,5 млрд грн, тоді як на державному рівні ця сума перевищила 140 млрд грн.

Таким чином, фіскальна структура 2024 року демонструє домінування державного бюджету як основного центру акумуляції фінансових ресурсів. Це очікувано в умовах воєнного стану, однак така модель значно обмежує спроможність громад реалізовувати власні повноваження, особливо в частині відновлення інфраструктури, розвитку економіки та забезпечення базових послуг. Тому після завершення війни виникне потреба у суттєвому перегляді механізмів міжбюджетного розподілу – для формування більш стійкої, збалансованої та справедливої системи фінансування на всіх рівнях влади [34].

У 2024 році доходи загального фонду місцевих бюджетів України становили 451,1 млрд грн. Порівняно з 2023 роком приріст склав лише 2,1% – близько 9,1 млрд грн. Така мінімальна динаміка свідчить про фактичне замерзання дохідної бази громад, зростання їхньої фінансової вразливості та обмеження можливостей реагувати на потреби відбудови. Найбільшим джерелом надходжень залишився податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), який забезпечив 257,5 млрд грн, або 57,1% загального ресурсу. Водночас саме ПДФО продемонстрував найбільше падіння – мінус 31,9 млрд грн, або 11% у порівнянні з попереднім роком. Це результат рішення про централізацію військового ПДФО, що суттєво «вибило» один із ключових джерел наповнення місцевих бюджетів.

На противагу цьому інші місцеві податки показали позитивний тренд. Єдиний податок зріс на 23,9% (+13,3 млрд грн), що може свідчити про поступове відновлення малого бізнесу. Плата за землю збільшилася на 13,9% (+4,8 млрд грн), а надходження від роздрібного акцизу – на 24,3% (+5,4 млрд грн). Загалом місцеві податки й збори додали майже 20% (+19,8 млрд грн), однак цього

виявилось недостатньо, щоб компенсувати падіння ПДФО. Домінування одного податку у структурі доходів створює додаткові ризики для бюджетної стійкості громад [34].

Територіальний розріз темпів зростання демонструє значні диспропорції. Київ показав безпрецедентне збільшення доходів – на 128%. Причини очевидні: висока економічна концентрація, активність підприємств, відновлення інфраструктури та суттєве зростання податків з банківського сектору, який здебільшого зареєстрований саме у столиці. Пожвавлення спостерігається і в низці областей – Київській, Вінницькій, Кіровоградській, Тернопільській. Водночас східні й південні регіони – Луганська, Донецька, Херсонська області – демонструють найнижчі темпи зростання через війну, втрату територій та руйнування економіки.

Динаміка доходів упродовж року підтверджує загальні тенденції. ПДФО знижувався майже щомісяця, особливо різко в першому кварталі – аж до -24,1% у січні. Невеликі позитивні зрушення в жовтні та грудні пов'язані з технічними коригуваннями та річними виплатами. Єдиний податок, навпаки, демонстрував стійке зростання, а в лютому навіть досяг піку +57,3%, що свідчить про поступову адаптацію підприємців до нових економічних умов. Плата за землю залишилася більш-менш стабільною – регулярні надходження коливалися в діапазоні 10–15%, що характерно для цього виду податку, який має стійку базу.

Узагальнюючи, можна констатувати, що у 2024 році місцеві бюджети опинилися у стані підвищеної вразливості: обмежена дохідна база, залежність від одного податку, суттєві диспропорції між регіонами та серйозний вплив централізаційних рішень держави. Війна фактично змінила податкову архітектуру України, змістивши більшість ресурсів до державного бюджету з метою забезпечення оборони й макрофінансової стабільності. Така модель є виправданою в короткостроковій перспективі, але потребує перегляду в майбутньому. Після завершення війни важливо відновити частку ПДФО місцевим бюджетам, стимулювати розвиток нових джерел доходів та посилити економічну активність громад – це стане ключовою умовою їхньої фінансової стійкості та спроможності до відбудови [34].

Помісячна динаміка надходжень місцевих бюджетів України за 2021– 2024 роки (без урахування бюджету міста Києва) свідчить про поступове відновлення фінансової спроможності громад після шоку, спричиненого початком повномасштабної війни. У 2024 році обсяг доходів загального фонду місцевих бюджетів суттєво перевищує показники 2022 року і поступово наближається до рівня 2023 року. Найбільші надходження зафіксовано в грудні – 38,8 млрд грн, що стало найвищим показником за весь досліджуваний період, хоча, з урахуванням інфляційних чинників, ця сума поступається аналогічним значенням воєнного 2022 року.

На початку 2024 року спостерігалася певна нерівномірність надходжень: у січні та лютому зафіксовано помірне зростання (29,7–30,4 млрд грн), у березні та червні – спад (28,3 млрд грн і 29,7 млрд грн відповідно). Відновлення темпів відбулося переважно з травня. Подібна хвилеподібність притаманна більшості років і пояснюється календарною циклічністю сплати податків, уповільненням ділової активності на початку року і специфікою роботи підприємств у громадах [34].

Разом із тим, нижча динаміка у 2024 році порівняно з 2023-м свідчить про наявність системних обмежень, які стримують зростання доходів місцевого рівня. Основною причиною є значне падіння надходжень ПДФО через передання військової частини цього податку державному бюджету. Збільшення доходів від єдиного податку, плати за землю та інших місцевих зборів лише частково компенсує ці втрати, але не створює умов для повернення до стабільного зростання.

Таким чином, хоча у 2024 році місцеві бюджети демонструють порівняно передбачувану й рівномірну динаміку доходів, ознаки поступального зростання поки що відсутні. Для забезпечення довгострокової фінансової спроможності громадам необхідно відновити податкову автономію, у тому числі повернути частину ПДФО на місця, а також посилити ресурсну базу за рахунок перерозподілу окремих загальнодержавних податків та розвитку економічної активності в громадах як під час війни, так і в післявоєнний період.

У 2024 році бюджет міста Києва продемонстрував суттєве зростання

доходів, значною мірою завдяки змінам у податковому навантаженні на банківські установи. Згідно зі звітом про виконання бюджету столиці, за рік місто отримало 18,98 млрд грн податку на прибуток підприємств. Це не лише на 1,6 млрд грн більше, ніж було закладено у планових показниках, а й на 10,1 млрд грн більше, ніж у 2023 році.

Ключовим фактором такого збільшення стали нові правила оподаткування банківського сектору: для результатів діяльності 2023 року ставку податку на прибуток було підвищено з 18% до 50%, а для 2024 року – до 25%. Завдяки цьому банки сплатили до бюджету столиці 8,6 млрд грн протягом року, а лише в грудні додатково забезпечили ще 1,4 млрд грн [34].

Таким чином, саме банківський сектор став одним із головних драйверів наповнення бюджету Києва у 2024 році. Це свідчить про результативність законодавчих змін та високу фінансову активність банківських установ, які забезпечили істотний приріст доходів міста.

За підсумками січня–грудня 2024 року доходи місцевих бюджетів зросли лише на 2,1% порівняно з 2023 роком (із 441,9 млрд грн до 451,1 млрд грн). Такий мінімальний приріст фактично не компенсує ані інфляційний тиск, ані збільшення видатків громад, ані потреби у відновленні інфраструктури. Основною причиною слабкого зростання є значне скорочення надходжень від податку на доходи фізичних осіб. У 2024 році місцевий рівень недоотримав понад 31,9 млрд грн ПДФО (–11%), що є прямим наслідком централізації військового ПДФО у державному бюджеті, яка почала діяти з жовтня 2023 року.

На тлі зниження ПДФО інші доходні статті навпаки продемонстрували позитивну тенденцію. Найпомітніший ріст продемонстрував єдиний податок: +23,9%, що свідчить про поступове пожвавлення малого бізнесу та його адаптацію до умов воєнного часу. Плата за землю також зросла на 13,9%, залишаючись одним з найбільш стабільних джерел у структурі бюджету багатьох громад, особливо в аграрних та промислових регіонах. Важливим є і різке збільшення надходжень від акцизу: загальний акциз піднявся на 24,3%, тоді як акциз з пального – на 43%, що може бути результатом як активнішої діяльності ринку пального, так і вдосконалення механізмів адміністрування податку. До того

ж місцеві податки та збори сумарно зросли на 19,8%, що підтверджує відновлення ділової активності та розширення економічної бази громад.

Це чітко демонструє, наскільки фінансова спроможність громад залежить від рішень центральної влади та від того, як розподіляється один із ключових податків. Незважаючи на певне посилення альтернативних джерел, їх масштабу поки що недостатньо для формування повноцінного бюджету розвитку або реалізації довгострокових проєктів.

Отже, у 2024 році у структурі місцевих бюджетів відбулося переформатування: громади активніше розвивають інші види доходів, однак ПДФО й надалі залишається визначальним. Без його часткового повернення або без впровадження нового механізму компенсації значна кількість територіальних громад опиняється під загрозою втрати фінансової стійкості. У цих умовах особливо важливим є перегляд системи розподілу податкових надходжень між рівнями влади, що дозволить громадам не лише утримувати базові послуги, а й інвестувати у відбудову та економічне відновлення.

У 2024 році доходи місцевих бюджетів України досягли 709,1 млрд грн, що на 4,8% більше, ніж у 2023 році. Аналіз структури цих надходжень свідчить про значну залежність громад від окремих ключових джерел та суттєву роль міжбюджетних трансфертів. Найвагомим джерелом залишається податок на доходи фізичних осіб – його надходження становили 257,5 млрд грн, або 36,3% загального обсягу ресурсів. Це ще раз підтверджує визначальну роль ПДФО у формуванні місцевих бюджетів: будь-які корективи в правилах його зарахування або адміністрування безпосередньо впливають на фінансову стабільність громад.

Друге місце за обсягами займають субвенції з державного бюджету – 134,8 млрд грн (19%), які спрямовуються на забезпечення делегованих державою функцій, передусім у сфері освіти. Ще 53,1 млрд грн (7,5%) припадають на дотації, що вкотре демонструє суттєву залежність значної частини територіальних громад від трансфертної підтримки та обмеженість їх власного фінансового потенціалу.

Серед власних джерел вирізняється єдиний податок, надходження від якого становили 69,1 млрд грн (9,7%). Він є важливим ресурсом для територій із

активним малим бізнесом. Податок на майно забезпечив ще 50,2 млрд грн (7,1%), посідаючи третє місце серед основних податкових доходів. Інші джерела – акцизні надходження, плата за оренду майна, доходи від адміністративних послуг, екологічний податок та інші – формують меншу частку (зазвичай до 2–3% кожне), але у сукупності є важливим джерелом забезпечення щоденної діяльності громад.

Таке співвідношення надходжень свідчить про структурну вразливість місцевих фінансів, оскільки бюджетна система покладається на кілька домінуючих статей та значну частку міжбюджетних трансфертів. У зв'язку з цим набирає актуальності ідея зміни принципу зарахування ПДФО – від моделі «за місцем реєстрації роботодавця» до моделі «за місцем проживання працівника». Це дозволить більш справедливо розподілити фінансовий ресурс між громадами відповідно до реального навантаження на їх інфраструктуру та соціальні послуги.

У післявоєнний період стратегічними завданнями мають стати збільшення податкової автономії громад, розширення власної доходної бази, а також реформування оподаткування землі та майна. Лише за умов реального посилення фінансової самостійності місцеве самоврядування зможе ефективно планувати розвиток, реалізовувати інвестиційні проекти та брати активну участь у процесах відновлення країни [34].

Фінансова структура місцевих бюджетів у 2024 році демонструє істотні відмінності між різними типами громад. Найбільші обсяги доходів акумулюють міські бюджети – 344,8 млрд грн. Основними джерелами є ПДФО (131,7 млрд грн), значні обсяги трансфертів з державного бюджету (85,4 млрд грн) та надходження від єдиного податку (40,3 млрд грн). Вагома частка податку на майно (28,4 млрд грн) та акцизів (17,8 млрд грн) свідчить про високий рівень економічної активності та розгалужену інфраструктуру міст.

Бюджет Києва має особливий характер і вирізняється серед інших. Хоча його обсяг становить 101,7 млрд грн, структура надходжень суттєво відрізняється: столиця отримує значно менше трансфертів, але водночас акумулює значні суми від податку на прибуток, податку на майно та єдиного податку. Це формує унікальну модель доходів, яка відображає адміністративну роль Києва та

концентрацію бізнесу на його території [34].

Обласні бюджети (109,7 млрд грн) характеризуються залежністю від трансфертів – майже третина доходів (39,6 млрд грн) припадає на підтримку з державного бюджету. Ще 41,1 млрд грн забезпечує ПДФО. Власні ресурси в їх структурі займають меншу частку, що свідчить про обмежений фіскальний простір на рівні областей.

Селищні та сільські бюджети – 77,9 млрд грн та 72,2 млрд грн відповідно – мають значно менші обсяги надходжень, але демонструють здатність мобілізувати ресурси на місцевому рівні. Проте основним джерелом залишається ПДФО (понад 20 млрд грн у кожному типі громад). Водночас рівень залежності від державних трансфертів є високим, особливо у сільських територіях (понад 25 млрд грн).

Узагальнюючи, структура доходів різних типів місцевих бюджетів одночасно відображає спільні тенденції (домінування ПДФО та значна роль міжбюджетних трансфертів) та істотні відмінності у фінансовій спроможності громад. Міста мають широкую податкову базу та потенціал для розвитку, тоді як менші громади потребують фінансового вирівнювання та інструментів для нарощення власних доходів.

Аналіз також підкреслює значущість ПДФО у структурі доходів усіх рівнів місцевого самоврядування і одночасно демонструє дисбаланс, спричинений нинішньою моделлю його зарахування. Перехід до принципу «за місцем проживання платника податку» здатний забезпечити більш справедливий розподіл доходів та посилити фінансову спроможність громад [34].

Таким чином, місцеві бюджети у 2024 році виконали свою ключову функцію – забезпечили життєдіяльність територіальних громад, зберігши сталість публічних послуг. Однак обмежені можливості для збільшення власних доходів, залежність від трансфертів та зростання витратності базових послуг вимагають формування нової моделі фінансової автономії громад у післявоєнний період. Стратегічним викликом залишається розширення власної доходної бази, оптимізація видаткової політики та посилення ролі місцевого рівня у системі багаторівневого бюджетного управління.

2.2. Моніторинг тенденцій формування доходів місцевих бюджетів від місцевих податків і зборів

Місцеві податки й збори є одним із ключових індикаторів реальної фінансової автономії органів місцевого самоврядування. Саме їхня частка у структурі доходів громад демонструє, наскільки самостійно місцева влада може формувати та реалізовувати власну бюджетну політику. Після впровадження глибокої бюджетної реформи 2015 року роль цих платежів помітно зросла – нині вони забезпечують до 25% сукупних податкових надходжень місцевих бюджетів.

У 2023 році громади отримали 100,0 млрд грн надходжень від місцевих податків і зборів, що на 15,7 млрд грн більше, ніж у 2022 році. Бюджетні розрахунки на 2024 рік передбачають подальше збільшення цього джерела доходів – заплановано близько 105,7 млрд грн.

Найвагомішим серед місцевих податків є єдиний податок: у 2023 році він приніс громадам понад 55,8 млрд грн, що становить приблизно 55% усього місцевого податкового ресурсу. На 2024 рік прогнозується, що саме цей податок забезпечить до 75% приросту надходжень від місцевого оподаткування [35].

Єдиний податок традиційно демонструє високу стабільність і стійкість до зовнішніх економічних шоків: ні карантинні обмеження у 2020 році, ні початок повномасштабної війни в 2022 році не спричинили різкого падіння його надходжень. Однак саме у 2022 році фіксується майже нульовий приріст (+2%), що контрастує з попередніми роками. Основною причиною стало тимчасове запровадження податкових пільг для підприємців першої групи ЄП, які отримали право не сплачувати податок у період воєнного стану. Після скасування цих пільг надходження єдиного податку від усіх груп платників відновили зростання, що підтверджується даними таблиці 2.1 [36].

**Надходження місцевих бюджетів України від місцевих податків і зборів
у 2020–2024 рр., млрд грн**

Показники	2020	2021	2022	2023	2024 (план)
Місцеві податки, всього	75,69	89,90	84,31	100,01	105,74
Податок на майно, всього, у т.ч.:	37,43	43,24	36,79	43,83	45,30
– На нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	5,76	7,82	7,12	9,14	9,20
– Земельний податок	12,81	13,84	11,13	12,09	12,62
– Орендна плата за землю	18,66	21,42	18,44	22,44	23,24
– Транспортний податок	0,20	0,16	0,10	0,16	0,13
– Збір за місця для паркування ТЗ	0,09	0,13	0,10	0,15	0,18
– Туристичний збір	0,13	0,24	0,19	0,22	0,24
Єдиний податок, всього, у т.ч.:	38,03	46,28	47,23	55,81	60,12
– Єдиний податок з фізичних осіб	27,63	34,81	32,89	38,00	44,09
– Єдиний податок з юридичних осіб	5,07	6,18	9,84	11,94	10,13
– Єдиний податок з сільськогосподарських виробників	5,34	5,29	4,49	5,86	5,91

Джерело: складено автором на основі [36]

У 2023 році одним із найвиразніших трендів стало суттєве зростання надходжень єдиного податку від сільськогосподарських виробників, яке досягло 5,9 млрд грн – тобто збільшилося приблизно у 1,3 раза. Такий приріст виглядає особливо помітним на тлі того, що кількість платників у агросекторі зменшилася через окупацію частини територій та активні бойові дії. Ключовим фактором, що забезпечив таке зростання, стало запровадження мінімального податкового зобов'язання (МПЗ). Цей інструмент був спрямований на боротьбу з ухиленням від оподаткування та формування справедливого податкового навантаження на аграріїв. Базою для визначення МПЗ виступає нормативна грошова оцінка земельної ділянки, що гарантує стабільність надходжень [37].

Близько 40% усіх місцевих податків і зборів у місцевих бюджетах формує податок на майно, що підтверджує його ключову роль у фінансовій системі

громад. У 2023 році надходження за цим видом платежу становили 43,8 млрд грн, що більш ніж на 20% перевищує показники 2022 року і відповідає рівню довоєнного 2021 року. На 2024 рік прогнозується помірне зростання цього податку – лише на 3,3%, причому підвищення очікується за всіма його складовими.

Податок на майно має комплексну природу, оскільки включає кілька окремих платежів: податок на нерухомість, земельний податок, орендну плату за землю та транспортний податок. Серед них найзначнішим джерелом виступає саме орендна плата за землю – у 2023 році громади отримали від неї 22,4 млрд грн, що становить понад половину всіх доходів за податком на майно. Зростання цих надходжень стало результатом системної роботи громад: інвентаризації земель, впорядкування документації, підвищення дисципліни орендарів. Це підтверджує ефективність заходів, спрямованих на легалізацію та більш прозоре використання земельних ресурсів.

У 2023 році надходження від земельного податку залишалися помітно нижчими порівняно з орендною платою за землю – вони становили близько 12,1 млрд грн, або понад 12% усіх місцевих податків і зборів. Такий розрив між двома видами платежів обумовлений низкою факторів [38].

По-перше, ринок земельних ресурсів в Україні ще недостатньо розвинений, тому фактична грошова оцінка землі не відповідає її реальній ринковій вартості.

По-друге, нормативна оцінка землі часто занижена, оскільки на практиці трапляються зловживання та маніпуляції під час її визначення, що автоматично зменшує базу оподаткування.

По-третє, місцеві ради нерідко встановлюють пільги або мінімальні ставки, побоюючись негативної реакції з боку жителів громади. Усе це разом і формує доволі скромні надходження від земельного податку.

Транспортний податок, який свого часу задумувався як фіскальний інструмент, що оподатковує предмети розкоші, залишається майже непомітним у бюджетах громад. У 2023 році його обсяг склав лише 0,16 млрд грн, що хоч і більше показника 2022 року (у 1,6 раза), проте все ще менше довоєнних рівнів. Причина – у надмірно високих критеріях відбору автомобілів, які підлягають

оподаткуванню, затверджених урядом. Через це коло платників штучно звужене, а фіксований розмір податку, який не змінюється роками, взагалі робить цей платіж скоріше символічним, ніж реальним джерелом доходу [39].

На противагу цьому, збір за паркування транспортних засобів демонструє дуже хорошу позитивну динаміку. У 2023 році громади отримали 0,15 млрд грн, що на 70% більше, ніж у 2020 році. Прогноз на 2024 рік становить 0,18 млрд грн. Хоча цей платіж залишається невеликим у масштабах бюджету, зростання надходжень свідчить про зменшення тінізації та зловживань, що стало можливим завдяки цифровізації: електронні сервіси практично усунули людський фактор, який раніше дозволяв маніпулювати заповненістю паркувальних місць.

Туристичний збір, як і раніше, лишається фіскально малозначущим – у 2023 році він дав 0,22 млрд грн, що навіть менше, ніж у 2021 році. Проте його стабільність у період війни здивувала багатьох. У 2022 році збори не впали так сильно, як очікувалося. Це пов'язано з тим, що через обмеження на виїзд чоловіків за кордон і з огляду на патріотичні мотиви, внутрішній туризм суттєво активізувався. Крім того, значні хвилі внутрішньої міграції населення з прифронтових регіонів до більш безпечних областей підтримували функціонування готельного та туристичного секторів і, відповідно, надходження від збору [40].

Показники повністю підтверджують загальноукраїнські тенденції. Упродовж останніх п'яти років надходження від місцевих податків і зборів стабільно зростають – у 2023 році вони досягли майже 4,2 млрд грн, що у півтора раза більше, ніж у 2021 році. На 2024 рік прогнозується приріст до 4,8 млрд грн (+15,3%). В цілому за п'ять років доходи від місцевого оподаткування зросли у 2,3 раза, що свідчить про стійку фінансову базу громади навіть у складних умовах воєнного часу [41].

Таблиця 2.2

Зростання надходжень за 2020-2024 рр., у млн.грн

Показники	2020	2021	2022	2023	2024
Місцеві податки, у т.ч.:	2	2	3	4	4
	076,09	773,60	452,38	179,05	820,30

Податок на майно, у т.ч.:	653,44	825,07	1	1	1
			074,36	381,10	522,60
– На нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	209,65	300,59	488,55	630,33	645,50
– Земельний податок	111,03	148,16	164,51	207,03	235,30
– Орендна плата за землю	327,44	371,43	418,29	537,87	635,30
– Транспортний податок	5,31	4,89	3,00	5,85	6,50
Збір за місця для паркування транспортних засобів	15,51	23,19	25,63	33,56	34,10
Туристичний збір	4,97	11,34	19,78	25,47	25,30
Єдиний податок	1	1	2	2	3
	402,16	913,94	332,61	738,92	238,30

Джерело: складено автором на основі [41]

Найсуттєвішим джерелом власних доходів місцевих бюджетів залишається єдиний податок. У 2023 році його надходження перевищили 2,7 млрд грн, а в 2024 році очікується понад 3,2 млрд грн. Характерною є стабільна позитивна динаміка: щорічне зростання в межах 0,4–0,5 млрд грн свідчить про високу стійкість спрощеної системи оподаткування до економічних та зовнішніх потрясінь. Упродовж останніх п'яти років надходження від єдиного податку зросли більш ніж у 2,3 рази, що є одним із найкращих показників серед місцевих податків.

Високі темпи приросту демонструють також надходження від податку на майно. У 2023 році обсяг цього платежу збільшився у 1,2 рази порівняно з попереднім роком і у два рази – порівняно з 2020-м. Найбільший внесок у зростання забезпечує оподаткування об'єктів нерухомості, надходження від якого за 2020–2023 роки зросли утричі. Така динаміка пов'язана із проведенням інвентаризації майнових ресурсів та переглядом ставок податку, що дозволило розширити базу оподаткування [42].

Аналогічно до загальнодержавних тенденцій, серед земельних платежів значну частку становить орендна плата за землю, що є типовим наслідком структурних особливостей територіальних громад міського типу. У 2023 році надходження з цього джерела зросли у 1,3 рази порівняно з попереднім роком, і їх обсяг продовжує збільшуватися у 2024 році. Натомість частка земельного податку

є значно нижчою через обмеженість площ земель, придатних до приватного аграрного використання. Проте за 2020–2023 роки надходження від земельного податку також подвоїлися, що свідчить про поступальний розвиток цього джерела доходів [43].

Динаміка надходжень транспортного податку у громадах загалом відповідає загальноукраїнським тенденціям: у 2020–2022 роках спостерігалось суттєве падіння обсягів цього платежу. Такий результат був зумовлений активним використанням схем ввезення вживаних авто, які не підпадали під оподаткування, а також близькістю територій до кордонів, що спрощувало таку практику. Після закриття можливостей безмитного імпорту ситуація змінилася – потоки дорогих вживаних авто зменшилися, і це створило умови для поступового відновлення надходжень транспортного податку. Додатковим чинником стало зростання продажів нових авто під час війни, що експерти пояснюють психологічними мотивами: населення у період невизначеності схильне витратити кошти на «тут і зараз», а не планувати далекі покупки. Як наслідок, у 2023 році надходження від транспортного податку збільшилися майже удвічі, а на 2024 рік заплановані на рівні 6,5 млн грн.

Суттєвий прогрес також спостерігається у сфері паркувальних платежів. Удосконалення системи організації паркування, боротьба з нелегальними майданчиками та скорочення зловживань дали змогу значно збільшити фіскальний ефект. Якщо у 2020 році від збору за паркування бюджети отримували 15,5 млн грн, то у 2023 році ця сума вже становила 33,6 млн грн, а на 2024 рік прогноз досягає 34,1 млн грн.

Подібний розвиток демонструє і туристичний збір. У 2022 році його надходження зросли майже вдвічі порівняно з 2021 роком. Причиною цього стало те, що у перші місяці повномасштабного вторгнення частина територій України опинилася під загрозою окупації, що спричинило масштабні внутрішні переміщення населення. Багато людей тимчасово переїжджали у більш безпечні західні регіони або транзитом залишали країну, що різко збільшило попит на місця розміщення. Ця тенденція збереглася і у 2023 році, коли надходження від туристичного збору продовжили зростати [44].

Отже, можна стверджувати, що місцеве оподаткування залишається одним із найбільш стабільних та прогнозованих джерел доходів громад, здатних підтримувати їх фінансову спроможність навіть у кризових умовах. Єдиний податок, податок на майно, орендна плата за землю, паркувальні збори та туристичний збір демонструють позитивну динаміку й адаптивність до змін у зовнішньому середовищі. Зростання цих надходжень стало можливим завдяки інвентаризації майна та землі, удосконаленню адміністрування, цифровізації та активізації економічної діяльності у безпечніших регіонах.

Водночас існують і обмеження: транспортний податок залишається малоефективним, земельний податок недоотримується через низьку грошову оцінку та пільги, а туристичний збір залежить від міграційних та безпекових факторів.

Місцеві податки та збори відіграють важливу роль у зміцненні фінансової автономії громад, але потенціал їх зростання потребує подальших реформ – насамперед щодо ринку землі, оцінки майна та прозорості адміністрування.

2.3. Оцінка ефективності наповнення бюджету Тернопільської міської територіальної громади за рахунок податкових надходжень

Ефективність місцевого самоврядування є однією з основ стабільного розвитку держави, адже саме на рівні громад вирішується більшість питань, що безпосередньо впливають на якість життя населення. Для виконання своїх повноважень, реалізації соціальних, освітніх, медичних, культурних та інфраструктурних програм органи місцевого самоврядування повинні мати достатню фінансову базу. Центральним її елементом є доходи місцевих бюджетів, які забезпечують фінансування ключових сфер життєдіяльності громади.

Згідно з Бюджетним кодексом України, доходами бюджету вважаються всі надходження, що не підлягають поверненню та передбачені чинним законодавством. До них належать податкові та неподаткові надходження, міжбюджетні трансферти, плата за адміністративні послуги та прибутки

бюджетних установ [2]. Кодекс також визначає поділ місцевих бюджетів на загальний і спеціальний фонди: перший забезпечує фінансування поточних видатків, а другий має цільове призначення і спрямовується на конкретні програми чи проекти. Перелік доходів обох фондів регламентується статтями 64–69 Бюджетного кодексу України [2].

На 2024 рік доходи бюджету Тернопільської міської територіальної громади заплановані на рівні 3402,35 млн грн, з яких 3294,28 млн грн припадає на загальний фонд, а 108,07 млн грн – на спеціальний. Для порівняння, у 2023 році обсяг доходів становив 3676,79 млн грн, у тому числі 3465,52 млн грн – доходи загального фонду та 211,27 млн грн – спеціального фонду [45].

З огляду на це, доцільно проаналізувати тенденції формування доходів бюджету Тернопільської МТГ за 2020–2022 роки (табл. 2.3), аби оцінити зміни у структурі та динаміці фінансових надходжень громади.

Таблиця 2.3

**Динаміка доходів бюджету Тернопільської МТГ за 2020–2022 рр.,
у млн.грн.**

Показники	2020 р.Обсяг, тис. грн	Питома вага, %	2021 р.Обсяг, тис. грн	Питома вага, %	2022 р.Обсяг, тис. грн	Питома вага, %
Загальний фонд						
Податкові надходження, у т.ч.:	1 588 575,7	68,3	1 992 825,3	56,6	2 434 491,0	80
Податки на доходи, прибуток, приріст ринкової вартості	1 042 119,7	–	1 323 529,0	–	1 730 959,0	–
Збори за спецвикористання природних ресурсів	96,9	–	199,2	–	239,3	–
Внутрішні податки на товари та послуги	132 277,5	–	159 537,3	–	163 280,1	–
Місцеві податки і збори	414 081,7	–	509 559,7	–	540 012,6	–
Неподаткові надходження, у т.ч.:	30 061,7	1,3	39 887,4	1,1	59 772,2	2

Доходи від власності і підприємницької діяльності	8 616,5	–	16 498,1	–	27 347,0	–
Адміністративні збори та платежі	18 589,2	–	22 767,3	–	30 811,2	–
Інші неподаткові надходження	2 856,0	–	621,9	–	1 614,0	–
Офіційні трансферти, у т.ч.:	707	30,4	1 488	42,3	546	18
	357,2		124,9		184,9	
Субвенції з держбюджету	630	–	1 437	–	513	–
	662,8		072,2		078,9	
Дотації між бюджетами	12 654,5	–	7 789,3	–	5 252,9	–
Субвенції між місцевими бюджетами	64 039,9	–	43 263,4	–	27 853,1	–
Разом доходів загального фонду	2 325 995,5	100	3 520 837,6	100	3 040 448,1	100
Спеціальний фонд						
Податкові надходження, у т.ч.:	667,6	0,6	732,9	0,5	882,0	0,9
Екологічний податок	667,6	–	732,0	–	882,0	–
Збір за забруднення довкілля	0	–	0,9	–	0	–
Неподаткові надходження, у т.ч.:	96 350,8	83,1	115 950,7	77,4	87 896,2	86,6

Відшкодування втрат с/г та лісогосподарського виробництва	70,4	–	34,7	–	0	–
Інші неподаткові надходження	36 370,2	–	50 718,1	–	10 542,1	–
Власні надходження установ	59 910,3	–	65 197,9	–	77 354,1	–
Доходи від операцій з капіталом, у т.ч.:	10 776,0	9,3	23 713,2	15,8	7 031,8	7
Відчуження комунального майна	3 096,6	–	19 262,6	–	1 851,3	–
Продаж землі	7 679,4	–	4 450,6	–	5 180,5	–
Офіційні трансферти	368,6	0,3	477,4	0,3	0	0
Цільові фонди	7 808,2	6,7	8 872,5	6	5 615,5	5,5
Разом доходів спецфонду	115 971,2	100	149 746,8	100	101 425,5	100
ВСЬОГО ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ	2 441 966,8	–	3 670 584,4	–	3 141 873,6	–

*Джерело: складено автором на основі [45]

Аналіз даних таблиці 2.1 свідчить, що ключовими джерелами формування доходної частини бюджету Тернопільської міської територіальної громади залишаються податкові надходження та офіційні

трансферти.

У структурі загального фонду домінують саме податкові надходження: у 2020 році їх частка становила 68,3%, у 2021 році – 56,6%, а у 2022 році зросла до 80%. Другим за значенням джерелом є офіційні трансферти, однак їх роль поступово зменшується: з 30,4% у 2020 році до 18% у 2022 році.

У спеціальному фонді найбільшу частку стабільно забезпечують неподаткові надходження. Їх питома вага коливалася від 77,4% до 86,6% упродовж 2020–2022 років. Доходи від операцій з капіталом також залишаються помітним джерелом, хоч їх частка є меншою та демонструє коливання: від 9,3% у 2020 році до 7% у 2022 році [46].

Загалом простежується тенденція до зміцнення власних доходів громади та зменшення залежності від трансфертів із державного бюджету.

Це свідчить про підвищення фінансової самостійності Тернопільської МТГ та більш ефективне використання внутрішніх ресурсів.

Для глибшого розуміння структури доходів громади доцільно додатково розглянути зміну податкових надходжень – одного з основних джерел наповнення бюджету. Їх динаміка та структура за 2020–2022 роки наведена у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Динаміка та структура податкових надходжень бюджету

Тернопільської МТГ за 2020–2022 рр. у млн.грн.

Показники	2020 млн. грн	Питома вага, %	2021 млн. грн	Питома вага, %	2022 млн. грн	Питома вага, %
Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості	1 042 119,7	65,57	1 323 529,0	66,39	1 730 959,0	71,08
Збори за спеціальне використання природних ресурсів	96,9	0,01	199,2	0,01	239,3	0,01
Внутрішні податки на товари та послуги	132 277,5	8,32	159 537,3	8,00	163 280,1	6,70
Місцеві податки і збори	414 081,7	26,05	509 559,7	25,56	540 012,6	22,17

Екологічний податок	667,6	0,04	732,9	0,04	882,0	0,04
Збір за забруднення навколишнього природного середовища	0	0	0,9	0	0	0
Разом надходжень	1 589 243,4	100	1 993 559,0	100	2 435 373,0	100

Джерело: складено автором на основі [46]

У структурі неподаткових надходжень бюджету громади провідне місце займають власні доходи бюджетних установ. Їхній внесок був найбільшим у 2020 році – 47,40%, у 2021 році становив 41,84%, а в 2022 році – 8,23%. Значна частка також припадала на інші неподаткові надходження: 31,03% у 2020 році, 32,95% у 2021 році та 52,38% у 2022 році.

Адміністративні збори, платежі та доходи від некомерційної діяльності у 2020 році сформували 14,71% таких надходжень, у 2021 році – 14,61%, а у 2022 році – 20,87%, що свідчить про зростання їх ролі.

Найменшою часткою характеризуються надходження від власності та підприємницької діяльності: 6,82% у 2020 році, 10,59% у 2021 році та 18,52% у 2022 році [47].

Щодо коштів від відшкодування втрат сільськогосподарського й лісгосподарського виробництва, то вони надходили лише у 2020–2021 роках, формуючи дуже незначну частку в загальній структурі неподаткових надходжень – 0,06% та 0,03% відповідно.

У 2022 році найбільшу частину податкових надходжень бюджету Тернопільської МТГ формують податки на доходи, прибуток та приріст ринкової вартості майна – їхня частка становить 71,08%. Другим за значенням джерелом виступають місцеві податки та збори, які забезпечують 22,17% усіх податкових надходжень. Внутрішні податки на товари й послуги займають набагато скромніше місце – 6,7%. Найменші частки у структурі припадають на екологічний податок та збори за спеціальне використання природних ресурсів – відповідно 0,04% та 0,01% [48].

Для повнішої оцінки дохідної частини бюджету важливо також проаналізувати структуру неподаткових надходжень Тернопільської МТГ у 2022

році. Щоб визначити, які джерела є ключовими та роблять найбільший внесок у загальний обсяг таких доходів, було розраховано їхню питому вагу (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Динаміка та структура неподаткових надходжень бюджету
Тернопільської МТГ у 2020–2022 рр.**

Показники	2020 р. (тис. грн)	2020 р. (%)	2021 р. (тис. грн)	2021 р. (%)	2022 р. (тис. грн)	2022 р. (%)
Доходи від власності і підприємницької діяльності	8 616,5	6,82	16 498,1	10,59	27 347,0	18,52
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	18 589,2	14,71	22 767,3	14,61	30 811,2	20,87
Власні надходження бюджетних установ	59 910,3	47,40	65 197,9	41,84	12 156,1	8,23
Надходження коштів від відшкодування втрат с/г і л/г виробництва	70,4	0,06	34,7	0,03	—	—
Інші неподаткові надходження	39 226,2	31,03	51 340,0	32,95	77 354,1	52,38
Разом неподаткових надходжень	126 412,6	100	155 838,0	100	147 668,4	100

Джерело: складено автором на основі [47]

Аналіз структури неподаткових надходжень бюджету громади показує, що у 2020–2022 роках ключову роль відігравали власні надходження бюджетних установ. Їх частка була найбільшою у 2020 році (47,40%), дещо зменшилася у 2021 році (41,84%), а у 2022 році різко скоротилася до 8,23%, що свідчить про зміну тенденцій у формуванні цього джерела [49].

Інші неподаткові надходження посідали другу за значенням позицію. У 2020 році їх частка становила 31,03%, у 2021 році – 32,95%, а у 2022 році суттєво зросла до понад половини всіх неподаткових надходжень – 52,38%. Зростання їх питомої ваги зумовлене зміною підходів до адміністрування та підвищенням ефективності збору цих платежів.

Адміністративні збори, платежі та надходження від некомерційного продажу демонстрували стабільну частку в загальній структурі. Якщо у 2020 році вони формували 14,71% неподаткових доходів, то у 2021 році цей показник майже не змінився (14,61%), а у 2022 році зріс до 20,87%.

Дохід від власності та підприємницької діяльності традиційно займав найменшу частку серед великих складових: 6,82% у 2020 році, 10,59% у 2021 році та 18,52% у 2022 році. Попри те, що питома вага цього джерела поступово зростала, воно все ж залишалося допоміжним елементом у структурі надходжень [50].

Надходження від відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва спостерігалися лише у 2020 та 2021 роках – на рівні 0,06% і 0,03% відповідно, що свідчить про їхню незначну фіскальну роль (табл.2.6).

Таким чином, у 2022 році найбільшу частку серед неподаткових надходжень почали формувати інші неподаткові платежі, тоді як власні надходження установ різко втратили свою частку, а адміністративні збори й доходи від власності продемонстрували помірне зростання.

Таблиця 2.6

**Динаміка обсягу доходів бюджету Тернопільської МТГ у 2020–
2022 рр. у млн.грн.**

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.
Обсяг доходів, тис. грн	2 441 966,8	3 670 584,4	3 141 873,6
Абсолютний приріст, тис. грн	–	+1 228 617,6	–528 710,8
Темп зростання, %	–	150,3	85,6

Джерело: складено автором на основі [47]

Дані таблиці 2.6 свідчать про нестійку тенденцію у надходженнях бюджету Тернопільської МТГ протягом аналізованого періоду. Якщо у 2021 році дохідна частина демонструє істотне зростання – на 50,3% або 1 228 617,6 тис. грн, то вже у 2022 році спостерігається зниження на 14,4% (– 528 710,8 тис. грн). Відповідно, динаміка темпів зростання відображає різкий перехід від значного приросту до спадної траєкторії [51].

Для детальнішого розуміння варто проаналізувати виконання доходів

бюджету МТГ у 2020–2022 рр. (табл. 2.7).

Узагальнені результати таблиці 2.7 показують, що у 2021 році бюджет громади поповнився на 1 228 617,6 тис. грн більше, ніж у 2020 році, тобто доходи зросли на 50,3%. Основним фактором такого приросту стало збільшення обсягу офіційних трансфертів: у загальному фонді – на 780 767,7 тис. грн (понад удвічі), а у спеціальному – на 108,8 тис. грн (зростання майже на 29,5%). Найбільший приріст у структурі трансфертів продемонстрували субвенції з державного бюджету, які збільшилися на 806 409,4 тис. грн, тобто у 2,5 рази.

Позитивні зміни спостерігалися й у сфері неподаткових надходжень. Так, у 2021 році збільшилися як надходження загального фонду (на 9 825,7 тис. грн або 32,7%), так і спеціального (на 19 599,9 тис. грн або 20,3%). Найбільший приріст зафіксовано за такими статтями: доходи від власності та підприємницької діяльності – +7 881,6 тис. грн (зростання на 91,5%); адміністративні збори та платежі – +4 178,1 тис. грн (підвищення на 22,5%); власні надходження бюджетних установ – +5 287,6 тис. грн (зростання на 8,8%) [52].

Водночас динаміка «інших неподаткових надходжень» має різновекторний характер: їх обсяг за загальним фондом зменшився на 2 234,1 тис. грн (–78,2%), тоді як у спеціальному фонді навпаки зріс на 14 347,9 тис. грн (+39,4%).

Таблиця 2.7

**Динаміка виконання доходів бюджету Тернопільської МТГ за
2020–2022 рр. у млн. грн.**

Показники	2020 р., тис. грн	2021 р., тис. грн	2022 р., тис. грн	% виконання 2021 р. до 2020 р.	% виконання 2022 р. до 2021 р.
Загальний фонд					
Податкові надходження, у т.ч.	1 588 575,7	1 992 825,3	2 434 491,0	125,4	122,2
Податки на доходи, прибуток, збільшення ринкової вартості	1 042 119,7	1 323 529,0	1 730 959,0	127,0	130,8
Збори за спеціальне використання природних ресурсів	96,9	199,2	239,3	у 2 рази	120,1
Внутрішні податки на товари та послуги	132 277,5	159 537,3	163 280,1	120,6	102,3

Місцеві податки і збори	414 081,7	509 559,7	540 012,6	123,1	106,0
Неподаткові надходження, у т.ч.	30 061,7	39 887,4	59 772,2	132,7	149,9
Доходи від власності і підприємницької діяльності	8 616,5	16 498,1	27 347,0	191,5	165,8
Адмінзбори, платежі, доходи від некомерційного продажу	18 589,2	22 767,3	30 811,2	122,5	135,3
Інші неподаткові надходження	2 856,0	621,9	1 614,0	21,8	у 2 рази
Офіційні трансферти, у т.ч.	707 357,2	1 488 124,9	546 184,9	у 2 рази	36,7
Субвенції з держбюджету	630 662,8	1 437 072,2	513 078,9	у 2,5 рази	36,7
Дотації між місцевими бюджетами	12 654,5	7 789,3	5 252,9	61,6	67,4
Субвенції між місцевими бюджетами	64 039,9	43 263,4	27 853,1	67,6	64,4
Разом доходів загального фонду	2 325 995,5	3 520 837,6	3 040 448,1	151,4	86,4
Спеціальний фонд					

Податкові надходження	667,6	732,9	882,0	109,8	120,3
Екологічний податок	667,6	732,0	882,0	109,8	120,3
Збір за забруднення довкілля	0	0,9	0	–	–
Неподаткові надходження, у т.ч.	96 350,8	115 950,7	87 896,2	120,3	75,8
Відшкодування втрат с/г та л/г виробництва	70,4	34,7	0	49,3	0
Інші неподаткові надходження	36 370,2	50 718,1	10 542,1	139,4	20,8
Власні надходження бюджетних установ	59 910,3	65 197,9	77 354,1	108,8	118,6
Доходи від операцій з капіталом	10 776,0	23 713,2	7 031,8	у 2 рази	29,7
Відчуження комунального майна	3 096,6	19 262,6	1 851,3	у 6 разів	9,6
Продаж землі	7 679,4	4 450,6	5 180,5	58,0	116,4
Офіційні трансферти	368,6	477,4	0	129,5	0
Цільові фонди	7 808,2	8 872,5	5 615,5	113,6	63,3
Разом доходів спеціального фонду	115 971,2	149 746,8	101 425,5	129,1	67,7

ВСЬОГО ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ	2 441 966,8	3 670 584,4	3 141 873,6	150,3	85,6
---------------------------	----------------	----------------	----------------	-------	------

Джерело: складено автором на основі [47]

Аналіз даних таблиці 2.7 свідчить, що зростання податкових надходжень до бюджету громади відбувалося менш інтенсивно порівняно з іншими видами доходів. За загальним фондом приріст становив 404 249,6 тис. грн, що відповідає зростанню на 25,4%. Найбільший внесок у цей результат забезпечило збільшення платежів за спеціальне використання природних ресурсів, обсяг яких подвоївся (плюс 102,3 тис. грн). Інші податкові джерела також демонстрували позитивну динаміку: податки на доходи, прибуток та приріст ринкової вартості зросли на 281 409,3 тис. грн (на 27%); місцеві податки і збори – на 95 478 тис. грн (на 23,1%); внутрішні податки на товари та послуги – на 27 259,8 тис. грн (на 20,6%) [53].

У спеціальному фонді помітним є збільшення надходжень від екологічного податку – на 64,4 тис. грн (9,8%). Варто відзначити, що у 2021 році зафіксовано незначні надходження від збору за забруднення довкілля, тоді як у 2020 та 2022 роках такий платіж був відсутній.

Особливої уваги потребують доходи від операцій з капіталом, оскільки саме ця категорія показала найвищий темп приросту – удвічі більше, ніж роком раніше (на 12 937,2 тис. грн). Найбільший внесок забезпечили надходження від відчуження комунального майна, які зросли у 6 разів (на 16 166 тис. грн). Натомість продаж земельних ділянок приніс менше ресурсів – їх обсяг скоротився на 3 228,8 тис. грн (42%).

На відміну від 2021 року, у 2022 році доходи бюджету громади знизилися. Основною причиною стала суттєва редукція офіційних трансфертів загального фонду – майже на 941 940 тис. грн (63,3%). Найбільше скорочення припало на субвенції з державного бюджету – мінус 923 993,3 тис. грн (також 63,3%). Менш вираженим було падіння дотацій між місцевими бюджетами (мінус 2 536,4 тис. грн, або 32,6%) та субвенцій між місцевими бюджетами (мінус 15 410,3 тис. грн, або 35,6%) [54].

Щодо спеціального фонду, то його дохідна частина також зменшилась. Негативна динаміка сформувалася через спад неподаткових

надходжень – на 28 054,5 тис. грн (24,2%), а також через різке зменшення доходів від операцій з капіталом – на 16 681,4 тис. грн (70,3%). Надходження від відшкодування втрат аграрного та лісогосподарського виробництва припинилися, а обсяг інших неподаткових надходжень скоротився на 40 176 тис. грн (79,2%). Щодо доходів від операцій з капіталом, то найбільш відчутне падіння спостерігалось за статтею відчуження комунального майна – зменшення становило 17 411,3 тис. грн (90,4%) [55].

У податкових надходженнях бюджету громади простежується стійка позитивна тенденція. Зокрема, у загальному фонді помітно збільшилися:

- надходження від податків на доходи, прибуток і приріст ринкової вартості майна – приріст становив 407 430 тис. грн, що відповідає 30,8%;
- платежі за спеціальне використання природних ресурсів зросли на 40,1 тис. грн (плюс 20,1%);
- внутрішні податки на товари та послуги додали 3 742,8 тис. грн, або 2,3%;
- місцеві податки й збори зросли на 30 452,9 тис. грн, тобто на 6%.

Позитивні зміни характерні і для спеціального фонду, де екологічний податок збільшився на 150 тис. грн, що дорівнює 20,3%.

Важливою особливістю є й суттєвий приріст неподаткових надходжень загального фонду, які збільшилися на 19 884,8 тис. грн (на 49,9%). Найвагомий внесок у це зростання забезпечили:

- доходи від використання майна та підприємницької діяльності – плюс 10 848,9 тис. грн (на 65,8%);
- адміністративні збори, платежі та надходження від некомерційної діяльності – плюс 8 043,9 тис. грн (на 35,3%);
- інші неподаткові надходження, обсяг яких подвоївся (плюс 992,1 тис. грн).

Формування бюджету територіальної громади на 2024 рік здійснювалося на основі низки ключових принципів і нормативних вимог. Насамперед бюджет складений у відповідності до чинного законодавства: його параметри узгоджені із Законом України «Про Державний бюджет України на 2024 рік», змінами до Бюджетного кодексу, спрямованими на зміцнення обороноздатності та розвиток оборонно-промислового комплексу, а також з

іншими нормативно- правовими актами, що регламентують місцеві бюджети та міжбюджетні відносини [56].

При розробці бюджету були враховані положення Бюджетного та Податкового кодексів України разом із усіма актуальними змінами. Крім цього, фінансове планування орієнтувалося на показники економічного та соціального розвитку держави, визначені Міністерством економіки, а також на рекомендації Міністерства фінансів щодо специфіки складання місцевих бюджетів у 2024 році.

Плануючи доходи громади, було враховано низку важливих чинників, які визначатимуть їхній фактичний обсяг упродовж року:

- Збереження 64% ПДФО у бюджетах громад. Це забезпечує стабільне і прогнозоване джерело фінансування для місцевих проєктів та соціально-економічних програм.
- Цільове спрямування частини ПДФО на енергетичний сектор. Мінімум 4% надходжень від ПДФО й надалі спрямовуватимуться на оплату теплопостачання та підтримку підприємств, що забезпечують теплову енергію, водопостачання та водовідведення. Це важливий крок для гарантування енергетичної стабільності громади.
- Переказ ПДФО з військових виплат до державного бюджету. Така норма дозволяє спрямовувати ресурси на загальнодержавні потреби оборонного характеру.
- Подальше зарахування акцизного податку з пального. Відрахування акцизу на пальне залишаються джерелом доходів місцевих бюджетів, що дає змогу фінансувати інфраструктурні та інші важливі напрямки розвитку територій [57].
- Застосування чинних ставок оподаткування. У бюджеті використовуються поточні податкові ставки, без підвищення фіскального навантаження на платників.

Структуру доходів бюджету Тернопільської міської територіальної громади детально подано у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

**Склад доходів бюджету Тернопільської міської територіальної
громади у 2024 р. у млн. грн**

Види доходів	Абсолютний обсяг, тис. грн	Питома вага, %
Податкові надходження	2 657 680,6	77,51
Неподаткові надходження	140 753,8	4,11
Доходи від операцій з капіталом	6 500,0	0,19
Трансферти	616 306,8	17,97
Цільові фонди	7 500,0	0,22
Разом доходи:	3 428 741,2	100

Джерело: складено автором на основі [57]

Запланований обсяг доходів бюджету Тернопільської міської територіальної громади на 2024 рік становить 3428,7 млн грн, із яких 2812,4 млн грн, або 82,03%, припадає на власні доходи, не враховуючи міжбюджетні трансферти.

У структурі бюджету доходи загального фонду визначені на рівні 3300,9 млн грн, тоді як спеціальний фонд отримає 127,87 млн грн.

У складі власних та закріплених доходів найбільшу частку формуватимуть надходження загального фонду, ключовим джерелом яких залишаються податкові надходження. Найвагомим серед них традиційно є податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) – у 2024 році його частка у структурі доходів загального фонду очікується на рівні близько 59,7%.

Під час формування прогнозу ПДФО були враховані такі чинники:

- незмінність базової ставки ПДФО – вона становитиме 18%;
- зарахування 64% ПДФО до бюджету громади, що забезпечує стабільні надходження;
- перенаправлення ПДФО з військових виплат до державного бюджету, що зменшить доходи громади приблизно на 800 млн грн.

На прогнозні надходження ПДФО впливають:

- підвищення мінімальної зарплати до 7100 грн з січня та до 8000 грн з квітня 2024 року;
- очікуване зростання середньої зарплати на 17,7% упродовж року [58].

У 2024 році ПДФО має забезпечити надходження в обсязі 1 615 000 тис. грн, що на 16,6% менше плану на 2023 рік. На перший погляд це виглядає як скорочення доходів, однак через вилучення ПДФО з військових виплат

порівняння з прогнозом 2023 року є некоректним. Якщо не враховувати військовий компонент, приріст ПДФО становитиме 112,2%, що свідчить про реальне збільшення податкової бази.

Місцеві податки та збори також залишаються важливим джерелом фінансових ресурсів громади. На 2024 рік їх плановий обсяг визначено у сумі 709 277,0 тис. грн, що перевищує очікувані надходження 2023 року на 84 671,0 тис. грн, або на 13,6%.

Зокрема, прогнозується отримати:

- від податку на майно – 245 427,0 тис. грн, у тому числі:
 - плата за землю – 114 300,0 тис. грн;
 - податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки – 130 000,0 тис. грн;
 - транспортний податок – 1 127,0 тис. грн.

Проаналізовані дані дають підстави зробити кілька ключових узагальнень щодо формування доходів бюджету Тернопільської міської територіальної громади [59].

По-перше, бюджет громади зберігає значну залежність від податкових надходжень, насамперед від ПДФО, який формує основну частину доходів загального фонду. Попри те, що частина ПДФО – з військових виплат – вилучається до державного бюджету, очікуване збільшення заробітних плат забезпечує приріст «цивільного» компонента податку.

По-друге, місцеві податки та збори демонструють стабільне зростання та поступово посилюють свою роль у формуванні власної дохідної бази громади. Найвагомішими серед них залишаються податок на майно та плата за землю, що свідчить про активізацію роботи з майновими ресурсами громади.

По-третє, частка неподаткових надходжень у структурі доходів залишається порівняно невеликою, однак ці джерела забезпечують важливу підтримку в частині покриття поточних потреб.

По-четверте, міжбюджетні трансферти, хоча й становлять майже п'яту частину всіх доходів, демонструють тенденцію до зниження, що підкреслює необхідність нарощування власних ресурсів для забезпечення стійкості місцевого бюджету [60].

Таким чином, бюджет відображає прагнення громади зміцнити власну фінансову базу, водночас адаптуючись до змін, спричинених воєнним часом та реформами міжбюджетних відносин. Стратегічним завданням залишається забезпечення фінансової спроможності громади шляхом розширення податкового потенціалу, ефективного управління майном та пошуку нових джерел доходів.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ ЗРОСТАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Вибір механізму фінансового забезпечення місцевої влади безпосередньо визначає рівень їхньої бюджетної самостійності та можливість формувати індивідуальні траєкторії розвитку. За даними досліджень Світового банку, ті країни, де основним джерелом доходів місцевих бюджетів є податкові надходження, мають найвищий рівень фінансової незалежності місцевого рівня управління [5]. Особливо високі результати демонструють держави Скандинавії – Швеція, Ісландія, Данія та Фінляндія, де значна частина податкових ресурсів перерозподіляється саме через систему місцевих бюджетів [61].

Україна також належить до держав, де податкові надходження займають значну частку у структурі місцевих бюджетів: вони становлять 6,2% від ВВП та майже 47,8% усіх доходів місцевого рівня. Це свідчить про відносно високий рівень фінансової самостійності громади. Водночас податкові надходження в розрахунку на одну особу значно нижчі – лише 301,7 доларів США. Тому, попри формальну автономність, фінансова спроможність громад в Україні суттєво поступається аналогічним показникам у економічно розвинених державах. Саме тому питання підвищення ефективності податкових надходжень на місцевому рівні залишається надзвичайно важливим для нашої країни [62]. Незважаючи на різноманітні моделі формування податкових надходжень у місцевих бюджетах різних країн, очевидно, що органи місцевої влади мають обмежений вплив на цей процес. Вони значною мірою залежать від рішень центральної влади та змушені підлаштовуватися під встановлені «зверху» правила. Дослідження показують, що центральний і регіональний рівні влади неохоче передають більшу частку податкових ресурсів на місця. Це підтверджується тим, що протягом тривалого періоду частка податкових надходжень місцевого рівня у структурі консолідованих бюджетів країн практично не змінилася, збільшившись лише незначно [63].

Додатковими викликами стають постійні економічні трансформації – коливання на ринку праці, зміни в окремих секторах економіки, наслідки пандемії, прискорена цифровізація, зміна логістичних ланцюгів, а також вплив війни, яка спричинила енергетичну та продовольчу нестабільність.

Аналіз структури податкових надходжень у країнах ОЕСР демонструє існування двох основних моделей місцевого оподаткування:

1. Модель, орієнтована на податки з доходів населення. До неї належать країни, де переважна частка місцевих податків формується за рахунок прибуткових платежів (наприклад, Швеція, Фінляндія, Данія, Норвегія тощо).

2. Модель, орієнтована на оподаткування майна. Тут ключовим джерелом доходів є податки на нерухомість (як у Великій Британії, Канаді, Греції, Ірландії та ін.).

У контексті України особливо важливим є розуміння факторів, які формують податкові надходження місцевих бюджетів. У науковому середовищі активно аналізується роль податкової політики у стимулюванні економічного розвитку територій, що стало особливо актуальним після реформ, які розширили джерела доходів бюджетів нижчого рівня [64].

Підкреслюється значення податків, що надходять у результаті економічної активності населення та бізнесу. Саме вони становлять найбільшу частку доходів місцевих бюджетів: податок на доходи фізичних осіб, єдиний податок і податки на майно у сфері комерційної нерухомості сукупно формують понад 70% податкових надходжень. Це свідчить про ключову роль ділової активності для фінансової спроможності громад.

Дослідження, проведене Європейською комісією [3], показує чіткий зв'язок між часткою податків, що надходять від реальної економічної діяльності, та темпами розвитку територій. У країнах, де доходи від таких податків перевищують середній рівень по ЄС (23%), спостерігаються суттєво вищі темпи економічного зростання – у середньому 3,75% проти 2,34% у тих державах, де частка таких податків нижча [65].

На думку експертів, ця закономірність є цілком природною. Податки, що формуються завдяки активній економічній діяльності на певній території,

сприймаються місцевою владою як прямий результат ефективної політики, створення сприятливого бізнес-середовища та підтримки підприємництва. Це формує позитивний стимул: зростання доходів мотивує владу надалі покращувати умови для бізнесу, а бізнес, у свою чергу, активніше інвестує та розширює діяльність.

Податок на доходи фізичних осіб залишається одним із ключових інструментів формування місцевих бюджетів у багатьох країнах, зокрема й в Україні. Хоча цей податок має статус загальнодержавного, окремі держави використовують змішану модель: базову ставку встановлює центральна влада, а місцеві органи можуть додатково запроваджувати власні надбавки. Такий підхід застосовують, наприклад, у скандинавських країнах, США та Швейцарії.

В Україні місцеві бюджети отримують 64% ПДФО, що нараховується на відповідній території, однак не мають впливу на механізм його адміністрування. Саме тому цей податок, попри свою вагомую роль у структурі доходів, залишається залежним від державних рішень. Важливо зазначити, що протягом тривалого часу точиться дискусія щодо того, за яким принципом варто зараховувати ці надходження – за місцем реєстрації юридичної особи чи за місцем фактичної роботи її підрозділів. Наразі вирішення таких питань часто відбувається через індивідуальні домовленості між бізнесом і місцевою владою [66].

Також активно обговорюється інший підхід: чи мають надходження ПДФО залишатися у бюджеті за місцем реєстрації компанії, чи їх слід спрямовувати туди, де проживає працівник. Обидва варіанти кардинально змінюють логіку податкової політики:

- якщо податок надходить за місцем проживання людини, він фактично компенсує витрати громади на освіту, медицину, культуру та інші послуги, якими користується мешканець;
- якщо податок спрямовується за місцем діяльності підприємства, його варто розглядати як плату за можливість вести бізнес у певному середовищі та користуватися відповідною інфраструктурою.

Залежно від моделі розподілу податкових доходів формується і стратегія розвитку територій. У першому випадку пріоритетом стає залучення нових

мешканців, розвиток соціальної інфраструктури, розширення житлового фонду та покращення якості послуг. У другому – акцент зміщується на створення сприятливих умов для підприємництва, модернізацію інженерних мереж, підготовку інвестиційних пропозицій та покращення бізнес-клімату. Водночас орієнтація виключно на проживання може послабити стимул до розвитку економічної активності, що з часом впливатиме на темпи зростання території [67].

Зміни в економічній структурі добре ілюструють приклади інших країн. Наприклад, податки в Канаді становлять понад третину доходів місцевого бюджету, проте майже вся ця сума сформована за рахунок податку на нерухомість. Такий перекис робить систему вразливою до будь-яких змін на ринку нерухомості. Деіндустріалізація, поширення електронної комерції, зменшення попиту на виробничі й торгові площі, а також перехід до дистанційної зайнятості призвели до суттєвого скорочення потреби в офісах і складських приміщеннях. У результаті стале джерело наповнення бюджету почало слабшати.

Пандемія COVID-19 додатково загострила проблему: уряди різних країн, у тому числі Канади, США та України, ухвалювали рішення про зменшення місцевих податкових надходжень на користь підтримки бізнесу та населення. Це посилює залежність місцевих бюджетів від рішень центральної влади та погіршило їхню фінансову стійкість.

Зменшення надходжень від нежитлової нерухомості автоматично збільшує податковий тягар на власників житла, що створює соціальну напругу та обмежує можливості для маневру. Канадські аналітики підкреслюють, що в країні вже спостерігаються одні з найвищих ставок податку на нерухомість серед держав ОЕСР. Це свідчить про значну залежність місцевих бюджетів від цього джерела, яка зростає ще більше на тлі економічних трансформацій.

Аналіз структури податкових надходжень у країнах ОЕСР демонструє спільну проблему: у багатьох країнах бракує диверсифікації джерел доходів. Така ситуація створює ризики для довгострокової фінансової спроможності територій, оскільки зміни в економічній структурі безпосередньо впливають на стабільність бюджетних надходжень [68].

Поведінкові зміни населення – ще один важливий фактор. Сучасні

тенденції, пов'язані з урбанізацією, міграцією, дистанційною роботою та змінною цінністю нерухомості, також впливають на обсяг податкових надходжень. У різних країнах ефективність оподаткування нерухомості оцінюється по-різному, тому наукові висновки часто суперечливі. Це пояснюється значними відмінностями у місцевих податкових системах та умовах їх функціонування.

У країнах Центральної та Східної Європи частка податків на нерухомість у ВВП є дуже низькою – зазвичай менше 1%. Хоча це часто трактується як недоліки бюджетного адміністрування, насправді причина криється у специфіці таких податків: суб'єктивності оцінювання вартості майна, політичній чутливості підвищення ставок і значній кількості пільг, які стримують реальне розширення бази оподаткування.

Поведінкові особливості населення та традиції володіння житлом відіграють важливу роль у формуванні системи оподаткування нерухомості. У багатьох західних країнах житлова власність переважно сконцентрована серед домогосподарств із високими доходами, тоді як значна частина населення орендує житло. Це добре ілюструє приклад Німеччини, де лише невелика частина домогосподарств володіє житловою нерухомістю. Серед групи з найнижчими доходами власниками є лише близько однієї п'ятої, тоді як у групі з високими доходами частка власників перевищує дві третини. Тобто житло найчастіше належить тим, хто має достатні фінансові можливості утримувати й оподатковувати таку власність [69].

На противагу цьому, у країнах Центральної та Східної Європи спостерігається значно вищий рівень приватного володіння житлом – від 60% до 90% домогосподарств. До того ж житлова нерухомість рівномірно розподілена між усіма групами населення незалежно від рівня доходів. Це означає, що значна частина власників має обмежені фінансові ресурси, а отже – не готова сплачувати високі податки на нерухомість.

У такій ситуації встановлення або підвищення ставок податку на майно часто викликає суспільне невдоволення, адже охоплює широкий спектр платників податків і ставить під питання справедливість визначення податкової бази. Як наслідок, органи влади уникають підвищення податкових ставок або розширення

бази оподаткування, що стримує розвиток системи оподаткування нерухомості та зменшує її ефективність як джерела доходів бюджету.

Адміністрування податку на майно є одним із визначальних факторів, що впливають на обсяг надходжень до місцевих бюджетів. Ефективність цього процесу залежить від декількох ключових аспектів.

Перш за все, базою оподаткування є вартість нерухомого майна, що вимагає наявності розвиненої та коректної системи оцінювання. У більшості країн ОЕСР податок розраховується на основі ринкової вартості об'єкта, тоді як в окремих державах, включно з Україною, – за площею. Оцінювання за вартістю має переваги: такий підхід дозволяє зробити податок більш справедливим і прогресивним, оскільки сума платежу корелює з фінансовими можливостями власника. Також цей метод чутливий до економічних змін. Однак він працює лише за умови активного ринку нерухомості, коли реальна вартість може бути підтверджена достатньою кількістю угод купівлі-продажу [70].

Другою проблемою є необхідність регулярного оновлення вартості майна. Для цього застосовують два підходи – переоцінку та індексацію. За результатами міжнародних досліджень, переоцінка є точнішим інструментом, тоді як індексація з часом призводить до сильного відриву від реальних ринкових цін. Водночас у багатьох країнах оновлення вартості проводиться нерегулярно, що сприяє заниженню податкової бази та втратам для бюджету. У низці держав оновлення вартості нерухомості не здійснювалось десятиліттями, що створює суттєвий розрив між реальною та оподатковуваною вартістю. Є країни, де оцінка проводиться значно частіше – щорічно або раз на кілька років.

Проблемність питання переоцінки особливо відчутна на тлі зростання вартості житла, характерного для багатьох європейських країн. У таких умовах навіть об'єктивна переоцінка може стати суттєвим фінансовим навантаженням для власників, тому необхідне зважене регулювання та оцінка ризиків для домогосподарств.

Ще один аспект адміністрування – обмежені повноваження місцевої влади щодо управління податком. Зазвичай органи місцевого рівня мають право встановлювати ставки в межах, визначених національним законодавством, і лише

частково впливати на систему пільг чи визначення податкової бази. Право встановлювати ставки є важливим інструментом для адаптації податкової політики до потреб території: воно дозволяє формувати сприятливі умови для інвесторів або, навпаки, збільшувати надходження за рахунок більш високих ставок для окремих категорій майна [71].

Разом із тим, обмеження щодо граничних ставок мають виконувати дві функції: запобігати значним відмінностям між територіями, щоб уникнути міграції платників податків; уніфікувати підходи до оподаткування різних видів майна (житлового і нежитлового), щоб не створювати можливостей для приховування реального призначення об'єктів.

Світовий досвід переконливо демонструє, що найбільший вплив на стійке зростання місцевих бюджетів мають ті податкові надходження, що формуються безпосередньо на основі економічної активності території. Насамперед йдеться про податки на доходи, податки на майно та податки на комерційну діяльність, які у більшості розвинених країн є основою фінансової самостійності локальних бюджетів. Дослідження Європейської комісії показують, що чим більша частка податків, прив'язаних до економічної діяльності, у структурі місцевих доходів, тим швидше зростає економіка території: зростання доходів від таких податків виступає сигналом того, що місцева влада створила сприятливе середовище для бізнесу, інвестицій та зайнятості. У результаті виникає позитивний взаємозв'язок: економічна активність стимулює збільшення доходів бюджету, а бюджетні ресурси, у свою чергу, дозволяють інвестувати у розвиток території [72].

Одним із найважливіших напрямів є ефективне використання податку на доходи фізичних осіб. У багатьох країнах місцева влада отримує значну частину цього податку, а інколи має право встановлювати додаткові ставки. Такий підхід реагує на локальні потреби й забезпечує залежність розвитку території від її економічної динаміки. Для України, де ПДФО становить основу місцевих бюджетів, збереження стабільності цього джерела та удосконалення механізмів його адміністрування є ключовими умовами фінансової стійкості громад.

Другим стратегічним напрямом зростання податкових надходжень є

розвиток податку на майно. У країнах з високим рівнем економічного розвитку податок на нерухомість є одним із найбільш прогнозованих та стабільних джерел доходів. Його ефективність залежить від регулярного оновлення оцінки вартості майна, прозорості системи визначення податкової бази та можливості місцевої влади впливати на ставки й пільги. У більшості країн ОЕСР перевага надається оцінці за реальною ринковою вартістю, що забезпечує справедливість та прогресивність податку. Україні доцільно поступово переходити до такої моделі, одночасно вдосконалюючи інфраструктуру оцінювання та враховуючи соціальні ризики підвищення податкового навантаження.

Важливим напрямом є диверсифікація податкових надходжень. Світовий досвід свідчить, що опора лише на один вид податку – наприклад, як у Канаді, де майже весь місцевий податок формується за рахунок оподаткування нерухомості – створює ризики фінансової нестабільності в умовах структурних змін економіки. Перехід до цифрової економіки, зменшення промислових площ, поширення дистанційної роботи та електронної комерції впливають на структуру об'єктів оподаткування. Тому країнам, які прагнуть посилити фінансову стійкість місцевих бюджетів, необхідно підтримувати багатокомпонентну систему податкових надходжень.

Світова практика також демонструє, що на ефективність оподаткування впливають поведінкові особливості населення, традиції володіння майном та доступність соціальних послуг. У країнах із високою часткою власників житла підвищення податків на нерухомість зустрічає суспільний спротив, що обмежує можливості для збільшення бюджетних доходів. У випадку України важливо враховувати подібний соціальний контекст, плануючи будь-які зміни у податковому законодавстві [73].

Окреме значення має якість адміністрування податків. Чим ефективніша система оцінювання, актуалізації вартості майна, справляння платежів та роботи з податковими боржниками, тим більшим є реальний обсяг надходжень. Багато країн надають місцевій владі право самостійно встановлювати ставки податку або певні пільги, що дає змогу формувати економічно обґрунтовану політику, орієнтовану на залучення бізнесу або підтримку населення.

Для України використання світового досвіду у сфері податкової політики на місцевому рівні відкриває низку перспективних можливостей: упорядкування системи оцінки нерухомості, розширення фінансової автономії, модернізацію підходів до адміністрування податків, підвищення прозорості та справедливості оподаткування, а також формування стимулів для розвитку економічної активності. Усі ці напрями сприятимуть зміцненню фінансової бази місцевих бюджетів, їхній стабільності та здатності ефективно забезпечувати потреби населення.

Урахування міжнародного досвіду дає Україні змогу окреслити кілька ключових напрямів зміцнення податкової бази місцевих бюджетів.

Удосконалення механізму зарахування податку на доходи фізичних осіб. ПДФО є основою місцевих бюджетів, проте система його розподілу залишається недосконалою. Актуальним є запровадження прозорості та єдиної моделі зарахування ПДФО – за місцем проживання платника або місцем розташування підприємства – із чітким нормативним регулюванням. Це зменшить суперечки та забезпечить стабільність надходжень. Перехід до сучасної системи оцінки нерухомого майна. Запровадження регулярної переоцінки майна дозволить збільшити доходи від податку на нерухомість та забезпечити справедливіше оподаткування. Такий підхід уже довів свою ефективність у країнах Північної Європи та Північної Америки. Для України важливо поступово впроваджувати модель, яка базується на ринковій вартості об'єкта, забезпечуючи при цьому соціальний захист вразливих груп населення [74].

Диверсифікація джерел податкових надходжень. Українські громади мають потенціал для збільшення частки податків, пов'язаних з економічною діяльністю – зокрема, від розвитку малого та середнього бізнесу. Підтримка підприємництва, створення індустріальних парків, сприятливого інвестиційного середовища та нових робочих місць збільшуватимуть базу оподаткування та забезпечуватимуть довгострокове економічне зростання територій.

Реформа адміністрування податку на майно та землю. Необхідним є спрощення процедур сплати податків, автоматизація сервісів, удосконалення роботи кадастрових систем, виявлення «тіньових» об'єктів нерухомості та

земельних ділянок. Світова практика показує, що цифровізація адміністрування суттєво збільшує доходи бюджету без підвищення податкових ставок.

Реформа адміністрування податку на майно та землю. Необхідним є спрощення процедур сплати податків, автоматизація сервісів, удосконалення роботи кадастрових систем, виявлення «тіньових» об'єктів нерухомості та земельних ділянок. Світова практика показує, що цифровізація адміністрування суттєво збільшує доходи бюджету без підвищення податкових ставок.

Баланс між інтересами населення та бізнесу. Підвищення податкових надходжень можливе лише тоді, коли державна та місцева політика враховує інтереси всіх сторін. Населенню потрібні доступні послуги, а бізнесу – прозорі та передбачувані правила. Досвід США, Канади, Німеччини свідчить, що успішні території – це ті, де влада забезпечує економічний баланс, не допускаючи надмірного навантаження на жодну групу платників.

Запобігання надмірній залежності від одного джерела доходів. Канада показала, що опора лише на податок на нерухомість створює ризики для бюджету у періоди структурних змін. Україна має можливість уникнути такої помилки, формуючи різнопланову податкову базу – з рівномірним розподілом між ПДФО, податком на майно, єдиним податком та іншими видами надходжень [75].

Підвищення прозорості та довіри громадян до податкової системи. Податки будуть ефективно наповнювати бюджети лише тоді, коли населення розумітиме їх призначення, бачить реальні результати та має змогу контролювати витрати. Прозорість бюджетного процесу та онлайн-відкритість даних – важлива складова фінансової стабільності.

Аналіз світових моделей показує: ключем до зростання доходів місцевих бюджетів є не підвищення податкових ставок, а розширення податкової бази, удосконалення адміністрування, активізація економічного розвитку та покращення умов для бізнесу і населення.

Україна має всі передумови для того, щоб:

- посилити фінансову автономію громад;
- підвищити якість податкової політики;
- забезпечити стабільність місцевих бюджетів у довгостроковій перспективі;

- інтегрувати світові практики відповідно до власних економічних реалій [76].

Таким чином, узагальнюючи світовий досвід і результати проведеного аналізу, можна стверджувати, що підвищення податкових надходжень до місцевих бюджетів нерозривно пов'язане з якістю податкової політики, ефективністю адміністрування та здатністю органів влади формувати сприятливе економічне середовище. Міжнародні практики демонструють: фінансово стійкі території досягають успіху не завдяки підвищенню податкового тиску, а шляхом розширення податкової бази, диверсифікації джерел доходів, впровадженню сучасних систем оцінювання нерухомості, залученню інвестицій та підтримці підприємництва.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання магістерської роботи було здійснено комплексне дослідження теоретичних, нормативних і практичних аспектів формування податкових надходжень місцевих бюджетів України, що дало змогу обґрунтувати ключові закономірності, проблеми та напрями удосконалення податкової політики на місцевому рівні.

Визначено економічну сутність податкових надходжень як основи фінансової самостійності місцевих бюджетів. Встановлено, що податкові надходження виконують не лише фіскальну, але й соціально-економічну функцію, забезпечуючи реалізацію повноважень органів місцевої влади та стимулюючи розвиток територій.

Проаналізовано класифікацію податкових надходжень та їхню роль у структурі місцевих фінансів. Нормативно-правове забезпечення оцінено як достатньо розвинене, проте таке, що потребує адаптації до сучасних викликів, зокрема у сфері адміністрування місцевих податків, удосконалення міжбюджетних відносин та посилення фінансової децентралізації.

Проведено аналіз практики формування податкових надходжень до місцевих бюджетів України. Встановлено, що основним джерелом наповнення місцевих бюджетів залишається податок на доходи фізичних осіб, однак його структура потребує оптимізації з огляду на зміну механізму зарахування.

Моніторинг місцевих податків і зборів показав їхню зростаючу роль, однак також висвітлив нерівномірність надходжень і залежність від економічної активності на відповідних територіях. Дослідження бюджету Тернопільської міської територіальної громади засвідчило тенденції до зростання податкових надходжень, водночас наголосивши на проблемах, пов'язаних зі скороченням трансфертів, коливанням надходжень окремих податків та недостатнім рівнем диверсифікації податкової бази.

Проаналізовано світові тенденції формування місцевих бюджетів та ідентифіковано ключові моделі оподаткування на локальному рівні.

Виокремлено два домінантні підходи: модель, орієнтована на оподаткування доходів та прибутку; модель, заснована на оподаткуванні майна. Показано, що якість податкової політики, диверсифікація джерел доходів, розвиток ринку нерухомості, ефективне адміністрування та цифровізація мають ключове значення для фінансової стійкості місцевих бюджетів.

Для України окреслено можливості використання міжнародного досвіду: удосконалення механізму зарахування ПДФО, запровадження систематичної переоцінки нерухомості, цифровізація адміністрування місцевих податків, посилення податкової культури та підвищення інвестиційної привабливості територій.

Результати магістерської роботи відкривають низку напрямів для подальших наукових пошуків, зокрема:

- удосконалення механізмів справляння ПДФО та пошук оптимальної моделі його зарахування у контексті інтересів громад;
- запровадження сучасної системи оцінки нерухомості й аналіз її впливу на бюджетну спроможність територій;
- дослідження впливу цифрових технологій (кадастрові платформи, big data, автоматизовані системи адміністрування) на ефективність та прозорість податкових процесів;
- аналіз взаємозв'язку між податковою політикою громад та розвитком місцевого бізнес-середовища;
- стратегічне моделювання податкового потенціалу територій у контексті післявоєнного відновлення та євроінтеграції.

Таким чином, податкові надходження є фундаментальною складовою фінансової стійкості місцевих бюджетів, а їхня ефективність визначає можливості територіальних громад щодо розвитку інфраструктури, забезпечення соціальних послуг та реалізації стратегічних проєктів. Поєднання системних реформ, цифровізації адміністрування, розширення податкової бази та впровадження кращих міжнародних практик створить передумови для зміцнення фінансової автономії громад та сталого розвитку місцевих бюджетів України.

На нашу думку, збільшення податкових надходжень має бути реалізовано

через певні заходи:

- посилення податкового менеджменту. Органам місцевого самоврядування необхідно перейти від пасивного обліку до активного аналізу податкових резервів, виявляти прихованні об'єкти оподаткування, тобто проводити ідентифікацію користувачів землі без оформлення прав та ухиленням від оподаткування.

- цифровізація та інтеграція даних. Створення єдиного інтегрованого інформаційного простору між державними реєстрами та базами даних податкової служби. Це дозволить автоматично виявляти податкові невідповідності та забезпечити повноту стягнення майнових податків.

- оптимізація місцевої податкової політики, шляхом аудиту та скасування неефективних пільг. Податкова політика органів місцевого самоврядування має стати інструментом стимулювання легальної ділової активності та створення нових робочих місць, що у свою чергу збільшить базу ПДФО.

- можливість перерозподілу частки податку на доходи фізичних осіб на користь місцевих бюджетів та забезпечити більш справедливий механізм вирівнювання, це врахує демографічний та реальний економічний потенціал громади.

Податкові надходження для місцевих бюджетів є показником зрілості та самодостатності. Перехід до фінансової самостійності вимагає стабілізації центрального законодавства, але й підвищення управлінської кваліфікації та відповідальності на місцевому рівні. Тільки через активний, прозорий, ефективний менеджмент, який буде орієнтований на стимулюванні легальної економіки та повну інвентаризацію ресурсів, територіальні громади зможуть забезпечити стабільний розвиток.

Отже, податкові надходження до місцевих бюджетів є відображенням фінансової зрілості не лише територіальних громад, але й держави в загальному. Шлях до стійкості зростання цих надходжень формується через стабілізацію центрального законодавства, прогресивну цифровізацію та зміцнення управлінської відповідальності на місцевому рівні. Лише через активний податковий менеджмент, який орієнтований на розширення бази, а не виключно

на збільшення ставок, територіальні громади зможуть остаточно перейти від фіскальної залежності до справжньої фінансової самостійності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 20.11.2025).
2. Бюджетний кодекс України : Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI : станом на 4 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 20.11.2025).
3. Бачо Р. Й., Пойда-Носик Н. Н., Потокі Г. Ф. Перспективні напрямки реформування системи місцевого оподаткування України. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 30.
4. Бондарук Т. Г. Доходи місцевих бюджетів в умовах децентралізації. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2015. № 1. С. 51–56.
5. Бондарук Т. Г. Проблеми та перспективи оцінки фіскального простору місцевих бюджетів в умовах децентралізації. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2020. № 1 (61). С. 55–64.
6. Василик О. Д. Теорія фінансів : підручник. Київ: НІОС, 2000. 416 с.
7. Олійник Л. А. Формування фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів та природокористування України*. 2011. Вип. 163, ч. 1. С. 131–136.
8. Фінанси: вишкіл студії : навч. посіб. / за ред. С. І. Юрія. Тернопіль: Карт-Бланш, 2002. 357 с.
9. Фінанси підприємств : навч. посібник: курс лекцій / за ред. Г. Г. Кірейцева. Київ: ЦУЛ, 2002. 268 с.
10. Воробйов Ю. М. Теоретичні засади формування і використання фінансових ресурсів в соціально-економічній системі держави. URL: http://fbi.crimea.edu/arhiv/2009/nv_4-2009/003vorob.pdf (дата звернення: 20.11.2025).

11. Місцеві фінанси : підручник / за ред. О. П. Кириленка. Київ: Знання, 2006. 677 с.
12. Луніна І. О., Бондарук Т. Г. Еволюція теорії та наукова концепція публічних фінансів. *Фінанси України*. 2019. № 8. С. 26–44.
13. Тимошенко О. Фінансові ресурси органів місцевого самоврядування в умовах фінансової незалежності територіальних громад. *Економіка та держава*. 2010. № 1. С. 72–74.
14. Бондарук Т. Г., Вінницька О. А. Оцінка стану децентралізації місцевих бюджетів України. *Економіка України*. 2018. № 7 (680). С. 59–75.
15. Бурда В. Є., Петряніч Л. В. Теоретичні аспекти бюджетної децентралізації як одного з механізмів формування ресурсної бази місцевого самоврядування. *Економіка та держава*. 2020. № 5. С. 167–170.
16. Гургула Т. В. Фінансове забезпечення спроможності територіальних громад: проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2017. Вип. 1 (7). С. 132–
17. Полишин Г. Місцеві податки та збори в Україні та за кордоном. *Фінансове право*. 2019. № 4. С. 162–165.
18. Стороженко Н. О., Височина А. В. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку місцевих фінансів України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2021. № 5. Т. 32.
19. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку : монографія / за ред. В. С. Кравціва, І. З. Сторонянської. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2020. 531 с.
20. Кульчицький М. І., Пазовська Л. Е. Тенденції та проблеми формування доходів місцевих бюджетів в Україні. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. № 3. С. 296–301.
21. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата

звернення: 20.11.2025).

22. Європейська хартія місцевого самоврядування : Хартія Ради Європи від 15.10.1985 : станом на 16 листоп. 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 20.11.2025).

23. Когут І. А. Формування доходів місцевих бюджетів в умовах підвищення самостійності регіонів регулювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Донецький національний університет. Донецьк, 2010. 19 с.

24. Позняковська Н. М. Облік і звітність доходів і видатків місцевих бюджетів: організація та методика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит». Тернопіль, 2004. 22 с.

25. Radynskyy S., Ratynskiy V., Diachenko N., Diachenko V., Krupka A., Lobodina Z., Pohrishchuk H., Dobizha N., Shpylyk S., Bendiuh V. Improving the financing mechanism for the development of local communities based on the use of digital technologies. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2024. № 2 (13(128)). P. 35–46.

26. Бечко П., Барабаш Л., Бондаренко Н., Власюк С. Напрями посилення соціальної спрямованості оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. Вип. 3. С. 452–461.

27. Валігура В. А. Соціально-економічні домінанти оподаткування власності в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2019. № 15 (43).

28. Валігура В. А., Сідляр В. В. Фіскально-регулююча роль рентної плати в Україні. *Наукові праці НДФІ*. 2022. № 2. С. 66–78.

29. Горин В. П., Савчук С. В. Резерви нарощування фінансових ресурсів територіальних громад в умовах воєнного стану. *Агросвіт*. 2023. № 13–14. С. 11–20.

30. Десятнюк О., Шаповалов Є. Актуальні питання дохідної частини

місцевих бюджетів в контексті адміністративно-територіальної реформи та сучасних тенденцій вітчизняної економіки. *Світ фінансів*. 2020. № 3. С. 76–86.

31. Іванова А. М. Оцінка податкового потенціалу місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. *Ефективна економіка*. 2023. № 11.

32. Казначейська система : підручник / О. П. Кириленко та ін. ; за наук. ред. А. І. Крисоватого, О. П. Кириленко, Т. Я. Слюз. Тернопіль: ЗУНУ, 2020. 363 с.

33. Кириленко О., Баранець Я. Досвід забезпечення фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад. *Вісник ТНЕУ*. 2020. № 3. С. 54–68.

34. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2024 рік. Децентралізація в Україні. URL: <https://decentralization.ua/news/19387> (дата звернення: 20.11.2025).

35. Портал «Бюджет для громадян». Open Budget – Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes> (дата звернення: 20.11.2025).

36. Десятнюк О., Шаповалов Є. Актуальні питання дохідної частини місцевих бюджетів в контексті адміністративно-територіальної реформи та сучасних тенденцій вітчизняної економіки. *Світ фінансів*. 2020. № 3. С. 76–86.

37. Іванова А. М. Оцінка податкового потенціалу місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. *Ефективна економіка*. 2023. № 11. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2023>

38. Казначейська система : підручник / О. П. Кириленко та ін. ; за наук. ред. А. І. Крисоватого, О. П. Кириленко, Т. Я. Слюз. Тернопіль: ЗУНУ, 2020.

39. Кириленко О., Баранець Я. Досвід забезпечення фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад. *Вісник ТНЕУ*. 2020. № 3. С. 54–68.

40. Кириленко О. П. Фінансова самодостатність територіальних громад: сутність та умови забезпечення. *Світ фінансів*. 2022. № 4. С. 68–80.

41. Крисоватий А. І. Воєнні реалії фіскального простору публічних фінансів України. *Світ фінансів*. 2023. Вип. 1 (74). С. 8–30.

42. Крисоватий А. І., Десятнюк О. М., Ткачик Ф. П. Теоретичний логос фіскальної децентралізації в умовах перманентної трансформації міжбюджетних відносин. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. Вип. 2 (43). С. 63–70.

43. Лободіна З. М., Ківелюк Я. Р., Чайківський Н. О., Миколайчук В. С. Тенденції та особливості функціонування місцевих бюджетів в умовах війни. *Економіка. Фінанси. Право*. 2024. № 1. С. 16–21.

44. Лободіна З., Дем'янишин В., Кізима Т., Савчук С. Сучасні тенденції розвитку та наслідки трансформації бюджетної системи України в контексті реформування управління публічними фінансами. *Вісник економіки*. 2021. Вип. 4. С. 38–56.

45. Про бюджет Тернопільської міської територіальної громади на 2024 р. : рішення Тернопільської міської ради № 8/34/34 від 15.12.2023 р. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/sesiya/rishennya-sesii/73901.html> (дата звернення: 20.11.2025).

46. Інформація про виконання бюджету Тернопільської міської територіальної громади за 2020–2022 рр. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/byudgetternopolya/byudget-gromadi/informatsiya-pro-vikonannya-byudgetu> (дата звернення: 20.11.2025).

47. Кульчицький М. І., Дропа Я. Б., Петик М. І. Формування фінансового потенціалу місцевого самоврядування України в умовах бюджетної децентралізації. *Ефективна економіка*. 2022. № 9.

48. Загірняк Д., Глухова В., Кравченко Х. Тенденції формування бюджетних ресурсів територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2023. № 53.

49. Посаднева О. М., Рибіцька Я. М. Проблематика бюджетного планування в умовах макроекономічної нестабільності. *Науковий вісник*

Ужгородського національного університету. 2021. Вип. 36. С. 123–129.

50. Панасюк М. Я. Бюджетне планування: теоретико-методологічний аспект. *Економіка та держава*. 2011. № 7. С. 132–134.

51. Рішення міської ради від 15.12.2023 р. № 8/34/34 «Про бюджет Тернопільської міської територіальної громади на 2024 рік» із пояснювальною запискою. URL: <https://ternopilcity.gov.ua/sesiya/rishennya-sesii/73901.html> (дата звернення: 20.11.2025).

52. Крупка М., Кульчицький М., Коваленко В. Трансформація ролі доходів місцевих бюджетів як інструменту бюджетного механізму в умовах децентралізації. *Світ фінансів*. 2018. Вип. 3 (56). С. 7–18.

53. Семенець А., Тюріна Д., Кузькін Є., Ярмач О. Статистичне дослідження формування доходів місцевих бюджетів в умовах децентралізації. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2021. № 1 (36). С. 310–319.

54. Західна О. Р., Закорко К. К. Функціонування об'єднаних територіальних громад в умовах воєнного стану. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. Вип. 14. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2022. С. 78–84.

55. Коваль В. Забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад: досвід країн ЄС. *Світ фінансів*. 2022. № 2 (71). С. 119–132.

56. Вітківський П., Миколайчук В., Хом'як В. Сучасні тенденції формування доходів місцевих бюджетів. *Фінансове забезпечення сталого розвитку* : зб. наук. праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія Західноукраїнського національного університету. Тернопіль: ЗУНУ, 2022. С. 52–55.

57. Лободіна З., Лушней Ю. І., Вітківський П. А., Хом'як В. Г. Контроль у сфері публічних фінансів: сучасні тенденції та результати здійснення. *Дев'ять Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія*: зб. наук. праць (м. Тернопіль, 17 листопада 2023 року). Тернопіль: ЗУНУ, 2023. С. 106–111.

58. Лободіна З., Вітківський П., Миколайчук В., Вітреску І.

Особливості горизонтального вирівнювання дохідної спроможності місцевих бюджетів в умовах війни. *Актуальні питання фінансової теорії та практики* : зб. матер. Десятої заоч.-дистанц. конф. студентів і молодих вчених (м. Тернопіль, 26 квіт. 2023 р.). Ч. 1. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. С. 141–144.

59. Дем'янишин В. Г., Ништа Ю. Р. Напрями удосконалення бюджетного планування доходів і видатків місцевих бюджетів в Україні. *Актуальні питання фінансової теорії та практики* : зб. матер. Десятої заоч.-дистанц. конф. студентів і молодих вчених (м. Тернопіль, 26 квіт. 2023 р.). Ч. 2. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. С. 40–41.

60. Рябокінь М., Гордей О., Новицька О., Котух Є., Козій Н. Особливості бюджетного процесу в умовах воєнного стану. *Економіка і регіон*. 2022. № 4. С. 275–281.

61. Canavire-Bacarreza G., Martinez-Vazquez J., Yedgenov B. Identifying and disentangling the impact of fiscal decentralization on economic growth. *World Development*. 2020. Vol. 127. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2019.104742>

62. Ligthart J. E., Oudheusden van P. The Fiscal Decentralisation and Economic Growth Nexus Revisited. *Fiscal Studies*. 2017. Vol. 38, No. 1. P. 141–171.

63. Local taxes on economic activity in municipalities in EU Member States. European Commission, 2022. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC129095> (дата звернення: 20.11.2025).

64. Johal S., Alwani K., Thirgood J., Spiro P. Rethinking Municipal Finance for the New Economy. Mowat Centre, 2019. URL: https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/99448/1/Johal_Alwani_Thirgood_Spiro_2019_Rethinking_Municipal.pdf (дата звернення: 20.11.2025).

65. Sprahn P. B. Local Taxation: Principles and Scope. In: *Macroeconomic Management and Fiscal Decentralization*. EDI Seminar Series. Washington, D.C.: The World Bank, 1995. P. 221–232.

66. Delgado F. J., Presno M. J., Blanco F. A. Local taxation in the EU: A convergence study. *Journal of Regional Research – Investigaciones Regionales*. 2019. No. 45. P. 263–271.
67. Das K. Better Local Tax Policy Can Help Communities Thrive. *JustTaxes Blog*. Institute on Taxation and Economic Policy, 2023.
68. Local Tax Limitations Can Hamper Fiscal Stability of Cities and Counties. Pew, Issue Brief, 2021. URL: <https://www.pewtrusts.org/en/research-and-analysis/issue-briefs/2021/07/local-tax-limitations-can-hamper-fiscal-stability-of-cities-and-counties> (дата звернення: 20.11.2025).
69. Bahl R., Bird R. Fiscal Decentralization and Local Finance in Developing Countries. Cheltenham, UK: Edward Elgar (Elgaronline), 2018. <https://doi.org/10.4337/978178643530>
70. Danylyshyn B., Cymbal O., Ostafiichuk Y., Pylypiv V. The tax changes impact on the municipal budgets revenues in Ukraine. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2022. Vol. 5 (46). P. 126–136.
71. Storonyanska I., Melnyk M., Benovska L., Sytnyk N., Zakhidna O. Economic activity vs generation of local budgets' revenues: Regional disparities in COVID-19 instability. *Public and Municipal Finance*. 2021. Vol. 10, No. 1. P. 94–105.
72. Vakhovych I., Kaminska I., Nedopad H. Methodological approaches to assessment of budget capacity in the context of decentralization. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2021. Vol. 1 (36). P. 210–218.
73. aiko O., Umanets T., Shlafman N. Strategic directions of tax regulation of economic development in the conditions of reforms. *Economic Innovations*. 2021. Vol. 23, No. 1 (78). P. 115–125.
74. Tsymbaliuk I., Pavlikha N., Barskyi Yu., Tihonchuk L., Korneliuk O., Naumenko N., Kovshun N. Imbalances between revenues and expenditures of local rural budgets in the process of fiscal decentralization in Ukraine: assessment and modelling. *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*. 2021. Vol. 21, No. 2.

75. Петрушка О.В. Податкові надходження в системі доходів державного бюджету України. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/89d9650f-89cb-4a1b-bb51-333bfd14f471/content> (дата зверення: 27.11.2025).